

Examining the Components of Critical Thinking in the Stories of the First Elementary Course Books

Reyhaneh Pourmalek Lahiji¹, Jamileh Alamolhoda² & Hamid Abdi Naserkiaei³

1. Master's student of History and Philosophy of Education, Department of Educational Sciences, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran
- * Corresponding Author: Professor, Department of Educational Sciences, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran. Email: g_alamolhoda@sbu.ac.ir
2. Assistant professor, Department of Educational Sciences, Faculty of Humanity, University of Guilan, Rasht, Iran.

Abstract

Objectives: The development and cultivation of critical thinking plays an effective role in the flourishing of children's talent to acquire the necessary skills to produce knowledge. It will also strengthen scientific foundations in the field of development and technology and individual and social growth, and of course, it is an important component in creating scientific transformation. Critical thinking as a cognitive skill should be included in the goals of educational systems. Along with formal education, the use of literature, especially stories, is one of the most efficient methods of developing critical thinking. Considering the important role that the organization of education plays in the growth and development of critical thinking in children, the present study aims to identify the components of critical thinking in the stories of the textbooks of the first to third years of elementary school.

Materials and Methods: A qualitative content analysis method is used in this study. Also, in this study, it has been examined through the census of all books from the first to the third grade (2022, 2023) and quantitatively through descriptive statistics (prevalence, percentage) and quality that phrases, images, and fictional poems, stories short and... which included and related to the components of critical thinking in textbooks were extracted and prepared for counting and coding. Then the codes that were very similar in terms of meaning had overlaps or were congruent and were combined and organized under a more general concept as sub-categories and the sub-categories were also categorized and placed under the more general concept as "category" in the tables and at the end according to each category and sub-category, evidence from the text, along with mentioning the page number (for elementary books) and (mentioning the educational level for books) were cited. The research tool included a checklist of critical thinking components based on the review and analysis of the theoretical background and critical thinking components of Lippman and other experts. In the first stage, this checklist was reviewed by professors and experts in the field of educational sciences, so the initial form of content analysis was provided to 5 professors familiar with this field and lesson planners for change and correction; in the second stage, after applying their opinions, the final checklist of content analysis was prepared and compiled, and it was

Pourmalek Lahiji, R., Alamolhoda, J. and Abdi, H. (2024). Examining the Components of Critical Thinking in the Stories of the First Elementary Course Books. *Journal of Management and Planning In Educational Systems*, 17(2), 215-252. [doi: 10.48308/mpes.2025.234849.1463](https://doi.org/10.48308/mpes.2025.234849.1463)

again approved by the same professors. Its reliability has been through inter-coder reliability, and the acceptability criterion has been based on the review of supervisors familiar with this field, long-term engagement, and continuous observation.

Discussion and Conclusions: As a result of data analysis, 47 subcategories and 19 categories were extracted. The findings showed that the total number of frequencies in all first three elementary school textbooks is 1209, of which the inductive reasoning component with 282 frequencies (23.32%) has the highest frequency percentage and correct criticism with 9 frequencies (0.74%) has the lowest frequency percentage. The results show that all components and critical thinking skills have not been given equal and balanced attention both in the first three grades comparison and in the comparison of books with each other and need further attention and improvement. Based on the table of critical thinking components, it could be concluded that some categories, such as the category of inductive reasoning, have received too much attention, and some categories, such as the category of correct criticism, have received too little attention, which could be argued that it is not given the importance it deserves for teaching critical thinking to children and needs to be improved. The reason for this lack of attention can be due to various factors, including the old approach to teaching children, little attention to critical thinking in the fundamental transformation document, little information from parents about the teaching method for students, lack of facilities for teachers in teaching, lack of sufficient freedom in changing the curriculum, and the impact of Western thought on the educational system, which was examined. At the end of the study, constructive and practical suggestions were presented based on the findings of the present study, taking into account the considerations and limitations of the primary education system.

Keywords: Critical Thinking, First Elementary Course, Story, Textbooks.

مدیریت و برنامه ریزی در نظام های آموزشی

مدیریت و برنامه ریزی در نظام های آموزشی

پاییز و زمستان ۱۴۰۳
دوره ۱۷، شماره ۲ (پیاپی ۳۳)
صفحات: ۲۱۵-۲۵۲

DOI: [10.48308/mpes.2025.234849.1463](https://doi.org/10.48308/mpes.2025.234849.1463)

ISSN: [2423-5261](https://doi.org/10.48308/mpes.2025.234849.1463)

E-ISSN: [2538-6344](https://doi.org/10.48308/mpes.2025.234849.1463)

دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۳/۰۱ بازنگری مقاله: ۱۴۰۳/۰۵/۱۵

پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۰۶/۱۴ چاپ مقاله: ۱۴۰۳/۰۷/۰۱

بررسی مؤلفه های تفکر انتقادی در داستان های کتب دوره اول ابتدایی

ریحانه پورملک لاهیجی^۱، جمیله علم الهدی^۲ و حمید عبدی ناصرکیایی^۳

۱. کارشناسی ارشد تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

* نویسنده مسئول: استاد گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران
g_alamolhoda@sbu.ac.ir

۱. استادیار گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه گیلان، گیلان، ایران

چکیده

هدف: رشد و پرورش تفکر انتقادی نقش مؤثری در شکوفا شدن استعداد کودکان در جهت کسب مهارت های لازم برای تولید دانش ایفا می نماید. هم چنین باعث تحکیم بنیان های علمی در زمینه توسعه و فناوری و رشد فردی و اجتماعی خواهد شد و البته مؤلفه مهم در ایجاد تحول علمی است. تفکر انتقادی به عنوان یک مهارت شناختی باید در اهداف نظام های آموزشی لحاظ شود. در کنار آموزش های رسمی استفاده از ادبیات به ویژه داستان یکی از کارآمدترین شیوه های پرورش تفکر انتقادی است. با توجه به نقش مهمی که نهاد آموزش و پرورش در رشد و پیشرفت تفکر انتقادی در کودکان دارد، هدف پژوهش حاضر شناسایی مؤلفه های تفکر انتقادی در داستان های کتاب های درسی دوره های اول تا سوم ابتدایی است.

مواد و روش ها: در این پژوهش از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده شده است. هم چنین در این تحقیق از طریق سرشماری تمام کتب پایه اول تا سوم ابتدایی (۱۴۰۲، ۱۴۰۱، ۱۴۰۲) مورد بررسی قرار گرفته است و عبارات، تصاویر و شعرهای داستانی، داستان های کوتاه و... که دربرگیرنده و مرتبط با مؤلفه های تفکر انتقادی در کتاب های درسی بودند مورد شناسایی قرار گرفته و برای شمارش و کدگذاری آماده شدند، سپس کدهایی که از جهت معنی شباهت زیادی باهم داشته و دارای همپوشانی بودند و یا متجانس بودند ترکیب و ذیل یک مفهوم کلی تر به عنوان زیر مقوله سازمان دهی شدند و زیر مقوله ها نیز دسته بندی و ذیل مفهوم کلی تر به عنوان [مقوله] در جداول قرار گرفتند. در پایان به ازای هر مقوله و زیر مقوله ای، شواهدی از متن، همراه با ذکر شماره صفحه (برای کتب ابتدایی) و (ذکر پایه تحصیلی برای کتبها) ارائه شد. ابزار تحقیق شامل چک لیست مؤلفه های تفکر انتقادی براساس بررسی و تحلیل پیشینه نظری و مؤلفه های تفکر انتقادی لیپمن و سایر متخصصان بود. این چک لیست در مرحله اول از طرف اساتید و کارشناسان حوزه علوم تربیتی بازبینی شدند، به این ترتیب فرم اولیه تحلیل محتوا در اختیار ۵ نفر از اساتید آشنا با این حوزه و برنامه ریزان درسی برای تغییر و اصلاح قرار گرفت و در مرحله دوم و پس از اعمال نظرات آنها چک لیست نهایی تحلیل محتوا تهیه و تدوین شد و مجدداً به تأیید همین اساتید رسید. اعتبار داده ها از طریق پایایی بین کدگذاران بوده است و معیار مقبولیت نیز مبتنی بر بازبینی ناظرین آشنا به این حوزه، درگیری طولانی مدت و مشاهده مداوم بوده است.

بحث و نتیجه گیری: در نتیجه تحلیل داده ها ۴۷ زیر مقوله و ۱۹ مقوله استخراج شده است. یافته ها نشان داد که تعداد کل فراوانی ها در تمام کتب سه پایه اول ابتدایی ۱۲۰۹ مورد هست که از این تعداد به ترتیب؛ مؤلفه استدلال استقرایی با ۲۸۲ فراوانی (۲۳/۳۲ درصد) بیشترین و نقد صحیح با ۹ فراوانی (۰/۷۴ درصد) کمترین فراوانی را به

پورملک، ریحانه، علم الهدی، جمیله و عبدی، حمید. (۱۴۰۳). بررسی مؤلفه های تفکر انتقادی در داستان های کتب دوره اول ابتدایی. مدیریت و برنامه ریزی در نظام های آموزشی. [doi: 10.48308/mpes.2025.234849.1463](https://doi.org/10.48308/mpes.2025.234849.1463). ۲۱۵-۲۵۲. (۲۱۷)

Copyright: © 2024 by the authors. This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

مدیریت و برنامه ریزی در نظام های آموزشی

مدیریت و برنامه ریزی در نظام های آموزشی

پاییز و زمستان ۱۴۰۳

دوره ۱۷، شماره ۲ (پیاپی ۳۳)

صفحات: ۲۱۵-۲۵۲

DOI: [10.48308/mpes.2025.234849.1463](https://doi.org/10.48308/mpes.2025.234849.1463)

ISSN: [2423-5261](https://www.issn.org/issn/2423-5261)

E-ISSN: [2538-6344](https://www.issn.org/issn/2538-6344)

دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۳/۰۱ بازنگری مقاله: ۱۴۰۳/۰۵/۱۵

پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۰۶/۱۴ چاپ مقاله: ۱۴۰۳/۰۷/۰۱

خود اختصاص داده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که به تمام مؤلفه‌ها و مهارت‌های تفکر انتقادی هم در مقایسه سه پایه اول و هم در مقایسه کتب با یکدیگر به‌طور متعادل و یکسان توجه نشده است و نیاز به توجه و بهبود بیشتر دارد. براساس جدول تجمیع مؤلفه‌های تفکر انتقادی می‌توان برداشت کرد که به برخی از مقوله‌ها مانند مقوله استدلال استقرایی بسیار زیاد توجه شده است و به بعضی از مقوله‌ها مثل مقوله نقد صحیح بسیار کم توجه شده است که می‌توان استدلال کرد که برای آموزش تفکر انتقادی به کودکان آن‌چنان‌که شایسته باشد مورد اهمیت واقع نمی‌شود و باید بهبود پیدا کند. مهم‌ترین عوامل این کم توجهی را می‌توان در رویکرد قدیمی آموزش به کودکان، توجه اندک به تفکر انتقادی درسند تحول بنیادین، اطلاع کم والدین از روش تدریس به دانش‌آموزان، کمبود امکانات برای معلمان در تدریس، عدم آزادی کافی در تغییر برنامه درسی، و تأثیر جریان فکری غرب در نظام آموزشی دانست. در پایان مطالعه، به ارائه پیشنهادات سازنده و کاربردی براساس یافته‌های پژوهش حاضر با در نظر گرفتن ملاحظات و محدودیت‌ها برای نظام آموزش و پرورش ابتدایی پرداخته شد.

کلید واژه‌ها: تفکر انتقادی، دوره اول ابتدایی، داستان، کتب درسی.

مقدمه

در حقیقت بدن انسان مظهر و محل ظهور روح است و روح استاد و مربی بدن است. علاوه بر این، نفس منبع و هدف ادراک است؛ بنابراین تفکر و تعقل تابع قلب است و حقیقت نفس حاصل عقل و تفکر است و به تدریج در طول زندگی پدیدار می‌شود (علم‌الهدی منصور پور، صالحی^۱، ۱۳۹۶)؛ با توجه به این مهم، یکی از متفکران معاصر به نام لیپمن^۲ برنامه‌ای طراحی کرد. او با طراحی این برنامه که آن را فلسفه برای کودکان (فبک) می‌نامد، تصمیم می‌گیرد در مرحله اول فلسفه را از جایگاه انتزاعی به جایگاه اجتماعی سوق دهد. در مرحله بعد با هدف ارائه رویکردی جدید به نظام آموزشی. اصلاح نقاط ضعف اساسی آموزش و پرورش مشترک که از دیرباز وجود داشته و با تغییرات اساسی در ساختار غیرقابل درمان به نظر می‌رسد. یکی از اهداف آموزشی فلسفه برای کودکان پرورش تفکر انتقادی است (رشیدپور^۳، ۱۳۹۴). به‌طور کلی بخشی از ضرورت غیرقابل‌انکار در آموزش مهارت‌های ذهنی و تفکر نتیجه گسترش آگاهی از این قضیه است که جامعه متحول شده و مهارت‌هایی که برای نسل قبل مفید بودند دیگر نمی‌توانند دانش‌آموزان را برای جهان خارج از مدرسه مجهز کنند. مجموعه دیگری از دلایل آموزش تفکر حول محور طبیعت اجتماعی زندگی بشری به‌خصوص پیوند بین مردم‌سالاری و حقوق شهروندی می‌چرخد. در واقع، تعلیم و تربیت برای شخصی که از لحاظ اخلاقی متکی به خود باشد، نیازمند آموزش تفکر انتقادی (تحلیلی) است (فتحی آذر^۴ و همکاران، ۱۳۹۲).

رشد و پرورش تفکر انتقادی نقش مؤثری در شکوفا شدن استعداد کودکان در جهت کسب مهارت‌های لازم برای تولید دانش است. هم‌چنین باعث تحکیم شدن بنیان‌های علمی در زمینه توسعه و فناوری و رشد فردی و اجتماعی خواهد داشت و البته مؤلفه مهم در ایجاد تحول علمی است. تفکر انتقادی به‌عنوان یک مهارت شناختی باید در اهداف نظام‌های آموزشی لحاظ شود (بغلانی^۵، ۱۳۹۹). هم‌چنین پرورش تفکر انتقادی در قالب داستان‌ها برای کودکان می‌تواند راهکار مطلوبی باشد که در این پژوهش به آن پرداخته می‌شود در خصوص اهمیت داستان‌های کودکان می‌توان گفت که مدت‌ها است که داستان، محرکی طبیعی برای بحث، بررسی و مشکل‌گشایی در مدارس عنوان شده است. داستان، معمولی‌ترین سرآغاز برای تشویق کودک به تأمل و وسیله‌ای طبیعی برای پرورش تفکر، دانش و مهارت‌های زبانی فراهم می‌کند. بسیاری عقیده دارند که داستان ساختار قدرتمندی برای سازمان‌دهی و انتقال اطلاعات و نیز ایجاد معنا در زندگی و محیط دارد و داستان‌سرایی به دانش‌آموزان انگیزه می‌دهد تا به حل مسئله^۶ بپردازند. و در کشف گره‌های مبهم داستان سهیم شوند و بتوانند معما را حل کنند (کوکبی^۷ و همکاران، ۱۳۸۹).

از آنجایی که آموزش و پرورش کشور ما دارای سبک مدیریتی مستبدانه و خودکامه هستند و فضای آموزشی بسیار خشک و روش آموزشی معلم محورانه و بدون انعطاف است و تأکید بر محفوظات همراه است تا مفاهیم کاربردی که همین موضوع باعث کاهش انگیزه تحصیلی در دانش‌آموزان می‌شود (بلاغت^۸ و همکاران، ۱۳۹۱)؛ بنابراین توجه به آموزش تفکر انتقادی و مشارکت فعال دانش‌آموزان در امر آموزش و پرورش ایران بیشتر احساس می‌شود تا بدین‌گونه قدرت استدلال و داوری دانش‌آموزان افزایش پیدا کند و

1. Alamolhoda, Mansoor Pour, Salehi

2. Matthew Lipman

3. Rashidpour

4. Fathi Azar

5. Baghlani

6. problem solving

7. Kokabi

8. Balaghat

بهرتر بتوانند مطالب را به‌صورت معنادار و عمیق یاد بگیرند.

زارعی بیان می‌کند که کتب درسی اجتماعی تا حدی به مؤلفه‌های تفکر انتقادی توجه شده است؛ اما برابری و توازن بین بخش‌های مختلف کتاب و همچنین فصل‌ها وجود ندارد. البته بیشتر به بخش تصاویر و فعالیت توجه شده و کمتر در متن و محتوای درسی به تفکر انتقادی اهمیت داده شده است (زارعی، ۱۳۹۷). هم‌چنین کوچکی بررسی کرده که کتاب‌های علوم بیشتر به سطوح پایین شناختی؛ مانند جمع‌آوری اطلاعات، مشاهده و توضیح دادن، توجه کرده‌اند تا سطوح بالاتر شناختی؛ مانند استدلال، استنتاج، ارزیابی شواهد، پیش‌بینی، فرضیه‌سازی، استنباط و نتیجه‌گیری. هم‌چنین از تمام یافته‌ها تحلیل کرد که برنامه درسی علوم تجربی در دوره ابتدایی، شرایط را برای شکل‌گیری پنج نوع تفکر، انتقادی، منطقی، خلاق، سیستمی و حل مسئله فراهم نکرده است. به غیر از آن آموزش تفکر در پایه‌های دوره ابتدایی از نظمی فزاینده پیروی نمی‌کند و فراز و نشیب‌هایی در پایه‌های متفاوت دیده می‌شود (کوچکی، ۱۳۹۴).

فضای خشک کلاس درس و کم‌توجهی که به آموزش تفکر انتقادی در کودکان می‌شود، در قالب یک مسأله خود را نشان داده است. در این راستا، هدف این پژوهش شناسایی نقاط قوت و ضعف داستان‌های دوره اول ابتدایی از نظر توجه به مؤلفه‌های تفکر انتقادی است؛ یعنی این‌که به‌طور ویژه بر داستان‌ها و تحلیل آن‌ها تأکید شده است تا دقیق‌تر و جامع‌تر به بررسی این موضوع پرداخته شود که آیا محتوای پنهان داستان‌های تمامی کتب ابتدایی در هر ۳ پایه اول تحصیلی تا چه حد مؤلفه‌های تفکر انتقادی را تحت پوشش قرار داده و به آن اهمیت داده است؛ بنابراین در این تحقیق مؤلفه‌های تفکر انتقادی در داستان‌های تمامی کتب و از پایه ۱ تا ۳ مقطع ابتدایی (۱۴۰۲، ۱۴۰۱) بررسی می‌شود. هم‌چنین برای دستیابی به این هدف پرسش‌های زیر مطرح شده است: ۱. عناصر تفکر انتقادی در داستان‌های کتب پایه اول تا سوم ابتدایی کدام است؟ ۲- میزان توجه به هر یک از مؤلفه‌های تفکر انتقادی در داستان‌های ۳ پایه اول ابتدایی چگونه است؟

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

معنای لغوی تفکر اندیشه، تأمل، اعمال نظر و تدبیر برای به‌دست آوردن واقعیت‌ها و عبرت‌ها است. در واقع تفکر حرکت یا سیر بر معلومات موجود حاضر در ذهن آدمی به‌منظور کشف مجهولات است که یک حرکت عمیقاً عاطفی و عقلانی است به‌طوری‌که از توجه شروع می‌شود و با توجه همراه است و در آخر منجر به توجه‌های هدفمند می‌شود (علم‌الهدی و همکاران، ۱۳۹۶). تفکر انتقادی یعنی تفکری که مفاهیم خود رهبری، خودنظم‌بخشی، خودکنترلی و خودتصحیحی شامل آن می‌شود تفکر انتقادی یک فرایند هدفمند و با مقصود و خودگردان و قضاوتی است (سرگزی و همکاران، ۱۳۹۴). هالپرن (۲۰۰۷) بیان می‌کند که تفکر انتقادی یعنی استفاده از مهارت‌ها یا راهبردهای شناختی‌ای که باعث می‌شود احتمال دست‌یابی به نتایج مفید را افزایش دهد. این نوع تفکر، تفکری و منطقی است و به بررسی هدفمند ابعاد مختلف موضوعی گرایش دارد.

در تعریفی دیگر اندرسون مگر (۲۰۱۱) تفکر انتقادی را توانایی تحلیل و ارزشیابی فرایندهای تفکر خود شخص بیان می‌کند. تفکر انتقادی باید از دوران کودکی در افراد ایجاد شود تا بتوان شهروندانی خردمند، خودآگاه، دقیق و مسئولیت‌پذیر در جامعه اطلاعاتی آماده کرد. به‌گونه‌ای که مکتب‌فر (۲۰۱۰) می‌گوید در کنار آموزش‌های رسمی استفاده از ادبیات به‌ویژه داستان یکی از کارآمدترین شیوه‌های پرورش تفکر انتقادی است. شکل‌گیری چنین تفکری در کودکان تصادفی نیست؛ بلکه نیازمند آموزش و ایجاد زمینه‌های لازم است (مصری و همکاران، ۱۳۹۸). هم‌چنین در تعریف داستان می‌توان گفت: «داستان یا نوول اثری است روایی به نثر که مبتنی بر جعل و خیال باشد. اگر

طولانی باشد به آن رمان و اگر کوتاه باشد به آن داستان کوتاه می‌گویند» (جنتی مقدم، ۱۳۹۶).

خسرونژاد این نکته را به این صورت بیان می‌کند هر افسانه با داستان در آغاز خود نشان‌دهنده تعادل است. سپس در نتیجه‌ی رخدادی که شکننده‌ی وضعیت عینی پیشین و یا وضعیت روانی قهرمان داستان است حالت عدم تعادل شروع می‌شود در چنین وضعیتی قهرمان دست به مجموعه‌ای از تلاش‌ها می‌زند تا سرانجام حالت تعادل برقرار شود. طبیعتاً شنونده یا خواننده نیز در ذهن خود مسیری مشابه را طرح می‌کند (خسرونژاد، ۱۳۸۶).

شرایط دوران کودکی مقتضی ملاحظات عاطفی ویژه است و تربیت آن‌ها بسیار موضوع مهم و حساسی است (علم‌الهدی، ۱۳۸۸). به همین دلیل برای آموزش آن‌ها باید بسیار دقت کرد چرا که تفکر انتقادی مقدمه‌ای بر تفکر خلاق است و برای آموزش آن باید محیطی فراهم شود که دانش‌آموزان را برای یادگیری تفکر انتقادی ترغیب کرد تا بتوان روش‌های یادگیری فعال مانند کلاس معکوس را اجرا کرد که در آن دانش‌آموزان از طریق همدلی و همیاری یکدیگر فعالیت‌ها را انجام دهند و به نقد و انتقاد پردازند (علم‌الهدی و همکاران، ۱۴۰۱). بنابراین داستان یکی از بسترهایی است که می‌تواند موضوعات پیچیده را ساده و مفاهیم و مطالب ذهنی را به عینی نزدیک‌تر کند و یادگیری را برای آن‌ها آسان کند (علم‌الهدی و همکاران، ۱۴۰۲). از مدتی قبل به‌خصوص با آغاز برنامه‌های نهضت فلسفه برای کودکان و به ابتکار لیپمن، داستان به کلاس‌های درس نیز راه پیدا کرد. همکاری افرادی مانند مارگارت شارپ و فیلیپ کم به‌عنوان پدیدآورندگان داستان‌های فکری به این برنامه قوت بیشتری بخشید و این در حالی است که این افراد اعتقاد زیادی به خلق داستان‌هایی با موضوع‌های فکری فلسفی دارند و بیان می‌کنند که ادبیات معیار و رایج به این منظور نوشته شده است که ابزارهای مورد نیاز برای تفکر فلسفی را برای خواننده فراهم کند و آن‌ها را به او آموزش دهد (ناجی، ۱۳۸۳).

طبق نظریه لیپمن "فلسفه برای کودکان" تلاشی است برای گسترش آموزش فلسفه به شکلی که کودک را به تفکر درباره معنای زندگی وادارد. "لیپمن"، بنیان‌گذار این رویکرد، پیشنهاد می‌کند که آموزش باید بر پایه گفت‌وگو و استدلال باشد، نه فقط انتقال اطلاعات از معلم به دانش‌آموز. او استفاده از عبارت "نمی‌دانم" را در کلاس‌ها تشویق می‌کند تا فضایی برای تبادل نظر و دیدگاه‌های مختلف ایجاد شود هم‌چنین لیپمن به نقش تمایلات و عواطف در تربیت انتقادی تأکید دارد. لیپمن مانند انیس، اصطلاح تفکر انتقادی را مترادف تفکر تاملی به کار می‌برد که به‌طوری که مسئولانه موجب سهولت در قضاوت می‌شود (لیپمن، ۱۹۸۸). از دیدگاه لیپمن، تفکر انتقادی، تفکری مسئولانه و ماهرانه است که به دلیل پایبندی و توجه به متن در تجزیه و تحلیل پدیده‌ها، موجب می‌شود تا افراد بتوانند قضاوت صحیحی داشته باشند. در تفکر انتقادی ما سعی می‌کنیم تا نیرومندی یک نتیجه را به‌وسیله آزمون استدلال و ارتباطات منطقی واضح سازیم. استنتاج شامل انجام استنباط‌هایی از یک یا چند فرضیه مقدماتی است لیپمن با تمرکز بر تفاوت تفکر معمولی و تفکر انتقادی می‌کوشد نشان دهد که تفکر انتقادی از دقت و ظرافت بیشتری برخوردار است (لیپمن، ۱۹۸۸). او نیز مقوله‌هایی در زمینه تفکر انتقادی تدوین کرد از جمله: ۱. پرسش و پاسخ ۲. تحلیل و ارزیابی ۳. استدلال کردن ۴. ارزیابی شواهد و مدارک ۵. تفسیر داده‌ها ۵. جمعی بودن و مشارکت دانش‌آموزان ۶. قضاوت صحیح و بی‌طرف بودن ۷. منطقی بودن ۸. صراحت داشتن ۹. توانایی تفکر نقادانه ۱۰. توانایی حل مسئله ۱۱. توانایی تصمیم‌گیری مطابق با معیار ۱۲. توانایی تفکر خلاق ۱۳. توانایی برقراری روابط بین فردی ۱۳. توانایی خودآگاهی و تفکر برای خود (لیپمن و شارپ، ۱۳۹۴).

پس از لیپمن، "فیلیپ کم" در گسترش این رویکرد با استفاده از داستان‌ها و ادبیات، به پرورش ویژگی‌هایی مانند همکاری، احترام و تفکر انتقادی پرداخته است. او معتقد است که داستان‌ها می‌توانند به کودکان در حل مشکلات کمک کنند و روش‌های اجتماعی و پژوهشی را در یادگیری فلسفی به کار

می‌گیرد. فیلیپ کم، با استفاده از "روش دیالکتیک" سعی در تسهیل گفتگو و پرورش تفکر انتقادی در میان دانش‌آموزان دارد و آن‌ها را به مشارکت فعال در بحث‌ها تشویق می‌کند. این رویکرد به آن‌ها کمک می‌کند تا تجربیات خود را به اشتراک بگذارند و به شکل جمعی تفکر کنند (کم، ۱۹۹۷). گرت بی متیوز، نیز یکی از نظریه‌پردازان مهم در حوزه فلسفه برای کودکان است. او روشی به نام فلسفه با کودکان (PWC) ابداع کرده که به ترویج مکالمات فلسفی در مدارس به‌ویژه در کشورهای اروپایی کمک می‌کند، متیوز معتقد است که می‌توان مکالمات فلسفی را در مدرسه به روش‌های مختلفی به کاربرد و یک ایده خوب می‌تواند به ایجاد مباحث فلسفی منجر شود، مشروط بر اینکه معلم ذهنی باز و فلسفی داشته باشد. او کارگاه‌هایی برای معلمان برگزار می‌کند تا آن‌ها را به ارزش گذاشتن به نظرات کودکان و گوش دادن به آن‌ها ترغیب کند. به‌زعم او، کودکان ممکن است دیدگاه‌های بسیار جالبی داشته باشند که بزرگ‌ترها به آن توجه نمی‌کنند (مصاحبه با متیوز، ۱۹۸۰). در این کارگاه‌ها، معلمان مطالب خاصی دیکته نمی‌شود، بلکه با ارائه داستان‌ها و سؤالات فلسفی، تشویق می‌شوند تا تفکرات خود را به اشتراک بگذارند و درباره آن‌ها گفتگو کنند. متیوز هم‌چنین به تأثیر روش سقراط بر تفکر کودکان اشاره می‌کند و معتقد است که روش لیپمن هم به ارائه طرح‌های کاربردی برای سنین مختلف کمک می‌کند. به‌طور کلی، متیوز بر این نکته تأکید دارد که گفت‌وگو و تعامل فلسفی با کودکان می‌تواند به درک و توسعه تفکر انتقادی آن‌ها کمک کند (همان). در مجموع، فلسفه برای کودکان به دنبال ایجاد فضایی است که در آن کودکان بتوانند با آزادی نظر بدهند و به مباحثات عمیق بپردازند. برخلاف این ادعا که مورد تأیید لیپمن نیز هست برخی انتقادهایی بر آن وارد می‌کنند از جمله فیشر^۱ که بیان می‌کند می‌توان از هر متن داستانی به‌عنوان مبنایی برای مباحثه فلسفی بهره گرفت؛ زیرا بیشتر داستان‌ها دارای مضامین فوق‌طبیعی مثل، زمان مکان و هویت آدمی، مضامین منطقی و مرتبط با استدلال‌های غیررسمی و تفسیر و معنا و مضامین اخلاقی و مرتبط با نیکی اعمال و تصمیمات اخلاقی هستند (جهانی^۲، ۱۳۸۱).

البته پژوهش‌های مشابه با موضوع پژوهش انجام شده از جمله موحدی^۳ (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان واکاوی مؤلفه‌های تفکر انتقادی در تمرین‌ها و پرسش‌های پایانی داستان‌های کتب فارسی خوانداری سوم تا ششم ابتدایی بیان می‌کند که هدف اصلی این پژوهش، بررسی مؤلفه‌های تفکر انتقادی در تمرین‌ها و پرسش‌های پایان داستان‌های کتب فارسی خوانداری سوم تا ششم ابتدایی است. این پژوهش با استفاده از روش تحلیل محتوای کمی و براساس چک‌لیستی از مؤلفه‌های تفکر انتقادی آزمون مهارت‌های تفکر انتقادی کالیفرنیا داده‌ها را جمع‌آوری کرده است. نتایج نشان می‌دهد که بیشترین ضریب اهمیت به مهارت‌های استنباطی (عدد ۴۱۸) تعلق دارد و مهارت‌های استدلال قیاسی و استقرایی ضریب اهمیت صفر دارند. هم‌چنین، مهارت‌های تفسیری بیشترین فراوانی را با درصد (۵۰/۵۴٪) دارند و در تدوین پرسش‌ها به شاخص‌های تفکر انتقادی در روانشناسی رشد شناختی و مداومت در برنامه‌ریزی درسی توجه نشده است. در یک مطالعه انجام شده از مصری، اسلامی، آفانی^۴ (۱۳۹۸) با عنوان بررسی جایگاه تفکر انتقادی در ادبیات داستانی کتاب‌های درسی «بخوانیم» دوره ابتدایی، پژوهشگران هدف خود را تحلیل و بررسی نقش تفکر انتقادی در ادبیات داستانی این کتب تعریف می‌کنند و از روش تحلیل محتوا بهره می‌برند. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که در مجموعه کتاب‌های «بخوانیم» پایه اول ابتدایی در سال ۱۳۹۵، هیچ مؤلفه‌ای از تفکر انتقادی شناسایی نشده است. در مقابل، در کتاب‌های ادبیات داستانی پایه دوم مؤلفه‌های مربوط به «هنر اندیشیدن» و «فضاوت صحیح» مشاهده می‌شود. نتایج مشابهی برای کتاب‌های

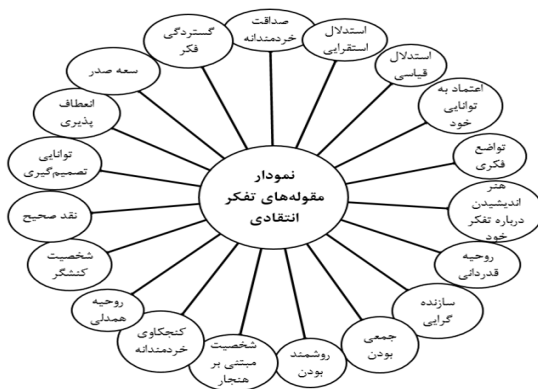
1. Fisher
2. Jahani
3. Movahedi
4. Mesri, Islami, Afani

پایه سوم، چهارم، پنجم و ششم به‌دست آمده است که در آن‌ها مؤلفه‌هایی نظیر «کنجکاو اندیشه»، «تعریف و شفاف‌سازی مسئله» و «استدلال» بیشتر از سایر مؤلفه‌ها خود را نشان می‌دهند. خنکدار طارسی، سلحشوری و یوسفزاده^۱ (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان بررسی میزان اهتمام دو مؤلفه تفکر انتقادی و میل درونی در کتاب درسی علوم تجربی پایه پنجم ابتدایی است. هدف این تحقیق را بررسی میزان اهتمام به دو مؤلفه تفکر انتقادی و میل درونی در کتاب درسی علوم تجربی پایه پنجم از دیدگاه معلمان شهر همدان قرار داده‌اند. روش تحقیق، توصیفی از نوع پیمایشی بوده و جامعه آماری شامل ۱۱۰۵ معلم پایه پنجم شهر همدان است. نتایج نشان می‌دهد که کتاب علوم تجربی پایه پنجم ابتدایی تأکید زیادی بر مهارت‌های انتقادی (ارزیابی، استنباط و استدلال) و میل درونی (ارتباط، کاوشگری و کنجکاو) دارد. هم‌چنین، اجرای برنامه فلسفه برای کودکان می‌تواند بر مهارت‌های استدلالی، فکری و رفتارهای کودکان تأثیر مثبت بگذارد و ویژگی‌هایی مانند انگیزه قوی، کنجکاو هوشمندانه، استقلال فکری و تمایل به خودشکوفایی را تقویت کند. پاپا استفانوی^۲ (۲۰۲۲) در تحقیقی با عنوان تفکر انتقادی در کلاس ادبیات: چالش‌ها و فرصت‌ها، از روش کیفی و تحلیلی شامل مرور ادبیات و نظرسنجی از معلمان استفاده کرده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که چالش‌های موجود در آموزش تفکر انتقادی شامل عدم آگاهی معلمان از اهمیت این موضوع، کمبود منابع آموزشی مناسب و فشار بر محتوای درسی است. در عین حال، ادبیات به‌عنوان بستر مناسبی برای پرورش تفکر انتقادی شناخته شده و امکان استفاده از متن‌های ادبی برای طرح سؤالات پیچیده و گنجاندن پروژه‌های تعاملی در تدریس وجود دارد. در نهایت، این تحقیق تأکید دارد که برای تقویت تفکر انتقادی در کلاس‌های ادبیات، نیاز به تغییر در روش‌های تدریس و توسعه منابع آموزشی می‌باشد. یدا، عزیز و هنگکی ایراوان^۳ (۲۰۲۱) در تحقیق خود تحت عنوان مهارت‌های تفکر انتقادی و خلاق برای حل مسائل داستان ریاضی در دانش‌آموزان، با استفاده از روش تحقیق کتابخانه‌ای و رویکرد کیفی است و نتیجه تحقیق به این نکته می‌پردازند که مهارت‌های تفکر انتقادی فرایندی فعال و مداوم است که شامل درکی عمیق از موضوعات به‌منظور تصمیم‌گیری صحیح می‌باشد. هم‌چنین، آن‌ها بر اهمیت مهارت‌های تفکر خلاق و نقش آن در شکل‌دهی ایده‌های جدید تأکید دارند. در پژوهشی مشابه، تارپوردی، اوزتانولوسف و توران^۴ (۲۰۱۲) در تحقیقی تحت عنوان ارزیابی معلم و برنامه‌های آموزش و پرورش در تسهیل و توسعه‌ی مهارت‌های تفکر انتقادی در کشور ترکیه، به استفاده از طرح تحقیق کیفی پرداخته و نتایج تحقیق بیان می‌کنند که برنامه‌های درسی باید با محتوای تعلیمی و کتاب‌های درسی میان‌رشته‌ای غنی‌سازی شوند تا بتوانند به توسعه این مهارت‌ها کمک کنند.

در جمع‌بندی پژوهش‌های بررسی شده می‌توان نتیجه گرفت که در تحقیق‌های خارجی به بررسی تأثیر آموزش تفکر انتقادی در برنامه درسی به‌صورت کلی توجه شده است و در پژوهش‌های داخلی بیشتر به مطالعه یک یا چند پایه و هم‌چنین یک یا دو کتب ابتدایی پرداخته شده است موضوعات آن‌ها اغلب کاملاً جزئی و بخشی از کتاب و پایه تحصیلی مقطع ابتدایی را شامل می‌شود هم‌چنین در پژوهش‌ها به بررسی "داستان‌ها" از حیث توجه به مؤلفه‌های تفکر انتقادی کم پرداخته شده است و در محدود پژوهش‌های انجام گرفته تأکید شده است تمام مؤلفه‌های تفکر انتقادی در داستان‌های کتب درسی مقطع ابتدایی مورد اهمیت واقع نشده است و جای پیشرفت دارد؛ هم‌چنین در پایه اول و دوم ابتدایی آن‌چنان به آموزش تفکر انتقادی در دانش‌آموزان توجه نشده است به همین دلیل موضوعات بیشتر پژوهش‌ها تأکید بر پایه‌های بالاتر دوره ابتدایی است. اما در این پژوهش تلاش شده است با کلی‌تر شدن موضوع و در بر گرفتن تمام کتب از

1. Khonakdar Tarsi, Selahshuri and Yusufzadeh
2. Papastephanou
3. yada ,Aziz ,Hengki Irawan
4. Tanriverdi,Oztanulusoy,Turan

پایه اول تا سوم ابتدایی بتوان از این نقص جلوگیری کرد و با استفاده از مؤلفه‌های تفکر انتقادی لیپمن و سایر متخصصان سعی شده است با دقت بیشتر به همه جنبه‌ها از ویژگی‌های مهم تفکر انتقادی در بررسی داستان‌های کتب دوره اول ابتدایی توجه شود تا یافته‌های جدید و به‌روزتری ارائه شود. چارچوب مفهومی پژوهش را می‌توان در قالب شکل ۱ ارائه داد:

شکل ۱. چهارچوب مفهومی تحقیق

روش‌شناسی پژوهش

با توجه به هدف پژوهش مبنی بر بررسی مؤلفه‌های تفکر انتقادی در داستان‌های کتب پایه اول تا سوم ابتدایی، در این پژوهش از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده شده است در توضیح آن می‌توان گفت که این روش بیشتر به مضامین نهان متن و مصاحبه‌ها توجه می‌شود و استنباط و استخراج معنا از آن مدنظر می‌باشد. در تحلیل محتوای کیفی، می‌توان هر نوع محتوای ارتباط سخنرانی، متن‌های کتاب‌ها و مقالات، روزنامه‌ها، تصاویر، مصاحبه‌ها، سایت‌ها و غیره که طبقه‌بندی شده باشد را مورد تحلیل قرار داد. البته تحلیل محتوای کیفی از مفروضات تفسیرگرایی نیز برخوردار است (مؤمنی‌راد^۱ و همکاران، ۱۳۹۲). در این پژوهش با استفاده از سرشماری، تمام کتاب‌هایی درسی سه‌پایه اول دوره ابتدایی ۱۴۰۲، ۱۴۰۱ که به ارائه داستان‌واره‌هایی (عبارت داستان، اشعار داستانی، تصاویر داستانی و...) در زمینه تفکر انتقادی توجه شده است به‌طور کامل مورد بررسی قرار گرفتند که اسامی تمامی دروس هر یک از این سه‌پایه‌های مقطع ابتدایی در جدول زیر ارائه گردید.

جدول ۱. تمام منابع بکار رفته پایه اول تا سوم ابتدایی (۱۴۰۲-۱۴۰۱)

کتب پایه اول	کتب پایه دوم	کتب پایه سوم
آموزش قرآن (اول)	آموزش قرآن (دوم)	آموزش قرآن (سوم)
فارسی (اول)	هدیه‌های آسمان (دوم)	هدیه‌های آسمان (سوم)
نگارش فارسی (اول)	فارسی (دوم)	فارسی (سوم)
ریاضی (اول)	نگارش فارسی (دوم)	نگارش فارسی (سوم)

علوم تجربی (اول)	ریاضی (دوم)	ریاضی (سوم)
علوم تجربی (دوم)	علوم تجربی (دوم)	علوم تجربی (سوم)
کتاب هدیه‌های آسمان (ویژه اهل سنت) - دوم	کتاب هدیه‌های آسمان (ویژه اهل سنت) - دوم	مطالعات اجتماعی (سوم)
کتاب هدیه‌های آسمان (ویژه اقلیت‌های دینی) - دوم	کتاب هدیه‌های آسمان (ویژه اهل سنت) - سوم	کتاب هدیه‌های آسمان (ویژه اهل سنت) - سوم
	کتاب هدیه‌های آسمان (ویژه اقلیت‌های دینی) - سوم	

برای دستیابی به دیدگاه مناسب و جدید به روش‌های کمی از طریق آمار توصیفی (فراوانی، درصد فراوانی) و کیفی که عبارات، تصاویر و شعرهای داستانی و داستان‌های کوتاه (داستان‌واره) و... که دربرگیرنده و مرتبط با مؤلفه‌های تفکر انتقادی در کتاب‌های درسی بودند استخراج و برای شمارش و کدگذاری آماده شدند، سپس کدهایی که از جهت معنی شباهت زیادی با هم داشتند دارای همپوشانی بودند و یا متجانس بودند ترکیب و ذیل یک مفهوم کلی‌تر به‌عنوان زیر مقوله سازمان‌دهی شدند و زیر مقوله‌ها نیز دسته‌بندی و ذیل مفهوم کلی‌تر به‌عنوان "مقوله" در جداول قرار گرفتند و در پایان به‌ازای هر مقوله و زیر مقوله‌ای، شواهدی از متن، همراه با ذکر شماره صفحه (برای کتب ابتدایی) و (ذکر پایه تحصیلی برای کتاب‌ها) نقل قول شد.

ابزار تحقیق شامل چک‌لیست مؤلفه‌های تفکر انتقادی براساس بررسی و تحلیل پیشینه نظری و مؤلفه‌های تفکر انتقادی لیمین و سایر متخصصان بود. این چک‌لیست در مرحله اول از طرف اساتید و کارشناسان حوزه علوم تربیتی بازبینی شدند، به این ترتیب فرم اولیه تحلیل محتوی در اختیار ۵ نفر از اساتید آشنا با این حوزه و برنامه‌ریزان درسی برای تغییر و اصلاح قرار گرفت و در مرحله دوم و پس از اعمال نظرات آن‌ها چک‌لیست نهایی تحلیل محتوا تهیه و تدوین شد و مجدداً به تأیید همین اساتید رسید. برای تعیین اعتباربخش کیفی، از پایایی بین کدگذاران استفاده شده است.

یافته‌های پژوهش

در این قسمت جداول عناصر و مؤلفه‌های تفکر انتقادی همراه با نمونه از کتاب ترسیم شده است و هم‌چنین میزان توجه به هر یک از مقوله و زیر مقوله‌های تفکر انتقادی در داستان‌های کتب هر سه پایه اول ابتدایی بررسی و تحلیل شده است. در ادامه به توضیح و تشریح جداول پرداخته می‌شود:

در جدول ۱-۱ فراوانی هر یک از مقوله‌ها و زیر مقوله‌های تفکر انتقادی را در ۵ کتاب پایه اول ابتدایی نشان می‌دهد یافته‌ها نشان داد که تعداد کل فراوانی‌ها در تمام کتب پایه اول ابتدایی ۱۴۴ مورد هست که از این تعداد به ترتیب مؤلفه استدلال استقرایی با ۵۱ فراوانی به میزان (۳۵/۴۱ درصد) روشمند بودن با ۱۶ فراوانی به میزان (۱۱/۱۱ درصد) شخصیت‌کنشگر با ۱۴ فراوانی به میزان (۹/۷۲ درصد) تواضع فکری و روحیه همدلی هر کدام با ۱۳ فراوانی به میزان (۹/۰۲ درصد) استدلال قیاسی با ۷ فراوانی به میزان (۴/۸۶ درصد) عینیت‌گرایی و سازنده‌گرایی هر کدام با ۶ فراوانی به میزان (۴/۱۶ درصد) کنجکاوای خردمندانه با ۴ فراوانی به میزان (۲/۷۷ درصد) روحیه قدردانی و جمعی بودن و شخصیت مبتنی بر هنجار و گستردگی فکر هر کدام با ۳ فراوانی به میزان (۲/۰۸ درصد) هنر اندیشیدن درباره تفکر خود و سعه‌صدر هر کدام با ۱ فراوانی به میزان (۰/۶۹ درصد) بیشترین درصد و فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند. به نظر می‌رسد بیشترین میزان توجه به مؤلفه استدلال استقرایی و کمترین میزان توجه به مؤلفه‌های هنر اندیشیدن درباره تفکر خود و سعه‌صدر بوده است. در مؤلفه استدلال استقرایی بیشترین میزان توجه به مقوله ارتباط دادن

و کمترین میزان توجه به مقوله‌های توانایی حل مسئله و قضاوت صحیح مبتنی بر ملاک اختصاص داده شده است. در مؤلفه استدلال قیاسی بیشترین میزان توجه به مهارت استنباطی و کمترین میزان توجه به تعریف و شفاف‌سازی مسئله شده است. در مؤلفه تواضع فکری بیشترین میزان توجه به توانایی ارتباط بین فردی و کمترین میزان توجه به احترام به سایر دیدگاه‌ها شده است. در مقوله سازنده‌گرایی بیشترین میزان توجه به فرایندمحوری در یادگیری و کمترین میزان توجه به بسط شقوق تفکر در یک مسئله شده است. در ادامه به تشریح هر یک از مؤلفه‌های اصلی و مقوله‌های یافت شده در پایه اول ابتدایی پرداخته شده است.

جدول ۲. تحلیل محتوای کیفی مؤلفه‌های تفکر انتقادی در پایه اول ابتدایی

مقوله‌ها	زیر مقوله‌ها	تعداد کد	نمونه‌ای از شواهد	مجموع فراوانی	درصد فراوانی
استدلال استقرایی	توانایی حل مسئله	۲	در کتاب ریاضی صفحه ۴۱ تصاویر داستانی در این زمینه آمده است: "به تصویرهای زیر دقت کن و برای آن یک داستان بساز و بگو"	۵۱	۳۵/۴۱٪
	تحلیل و ارزیابی	۱۱	در کتاب علوم تجربی صفحه ۴۵ داستانی همراه با تصاویر داستانی در این زمینه آمده است: "بچه‌ها من یک ذره کوچک آب هستم. دوستان من هم ذره‌های کوچک آب بودند. روزی با آن‌ها روی برگ‌های یک گل از سرما به هم نزدیک شدیم و یک قطره را ساختیم و..."		
تفسیر داده‌ها	استدلال کردن	۴	در کتاب فارسی در صفحه ۹۰ در داستانی در این زمینه آمده است: "پدر گفت: "آفرین دخترم! نور ماه در شب، مثل نور خورشید در روز، باعث روشن شدن زمین می‌شود."	۱۵	
	ارتباط دادن	۱۷	در کتاب فارسی صفحه ۲۹ در تصاویر داستانی در این زمینه آمده است: "ببین و بگو"		
استدلال قیاسی	قضاوت صحیح مبتنی بر ملاک	۲	در کتاب ریاضی در صفحه ۵۱ در تصاویر داستانی در این زمینه آمده است: " برای هر کدام یک داستان بگو. دور هر میز چند نفر جا می‌شوند؟ چند نفر نشسته‌اند؟ چند تا جای خالی است؟"	۷	۴/۸۶٪
	مهارت استنباطی	۵	در کتاب آموزش قرآن صفحه ۲۷ در این زمینه آمده است: "با دوستان خود گفت‌وگو کنید و داستان این تصویرها را بگویید"		
	تعریف و شفاف‌سازی مسئله	۲	در کتاب ریاضی صفحه ۴۱ تصاویر داستانی در این زمینه آمده است: "به تصویرهای زیر دقت کن و برای آن یک داستان بساز و بگو" (این داستان علاوه بر مقوله‌های قبلی به این مقوله هم دلالت دارد)		

۸/۶۰٪	۱۳	در کتاب آموزش قرآن صفحه ۶۰ در تصویر داستانی در این زمینه آمده است: "درباره این تصویر با دوستان خود گفت‌وگو کنید و نظر خود را به یکدیگر بگویید"	۱	احترام به سایر دیدگاه‌ها	تواضع فکری
		در کتاب آموزش قرآن صفحه ۳۴ در تصاویر داستانی در این زمینه آمده است: "با کمک تصاویر زیر درباره پیام قرآنی با یکدیگر گفت‌وگو کنید."	۱۲	توانایی ارتباط بین‌فردی	
۰/۶۹٪	۱	در کتاب آموزش قرآن در صفحه ۵۹ در تصاویر داستانی در این زمینه آمده است: "به کمک تصویرها درباره پیام قرآنی با یکدیگر گفت‌وگو کنید."	۱	خود تصحیحی	هنر اندیشیدن درباره تفکر خود
۲/۰۸٪	۳	در کتاب آموزش قرآن در صفحه ۴۷ در تصاویر داستانی در این زمینه آمده است: "حضرت امام حسین علیه‌السلام از معلم قرآن فرزند خود، تشکر کردند"	۳	سپاس‌گزاری	روحیه قدردانی
۴/۱۶٪	۶	در کتاب ریاضی در صفحه ۵۱ در یک تصویر داستانی در این زمینه آمده است: "برای هر کدام یک داستان بگو. دور هر میز چند نفر جا می‌شوند؟ چند نفر نشسته‌اند؟ چند تا جای خالی است؟" (این داستان علاوه بر مقوله قبلی به این مقوله هم دلالت دارد)	۲	توجه به ساخت دانش توسط فراگیر	
		در کتاب فارسی صفحه ۱۱۳ داستانی در این زمینه آمده است: "داستان را به کمک تصاویر بخوان و یک نام قشنگ برای آن انتخاب کن"	۳	توجه به فرایندمحوری در یادگیری	
		در کتاب فارسی صفحه ۸۵ در داستانی در این زمینه آمده است: "کاش می‌توانستم هرچه را که می‌بینم بنویسم. مادرم گفت: وقتی به مدرسه بروی نوشتن را یاد می‌گیری؛ اما تا آن زمان هرچه را دیده‌ای نقاشی کن"	۱	بسط شقوق تفکر در یک مسئله	
۲/۰۸٪	۳	در کتاب فارسی صفحه ۸۸ در داستانی در این زمینه آمده است: "علی و معصومه بچه‌های باادب و پاکیزه‌ای هستند. آن‌ها همیشه به دیگران سلام می‌کنند. وقتی می‌خواهند به جایی وارد شوند اول در می‌زنند. برای استفاده کردن از وسایل دیگران از آن‌ها اجازه می‌گیرند و..."	۳	غلبه بر خودمحوری	جمعی بودن
۱۱/۱۱٪	۱۶	در کتاب فارسی صفحه ۳۲ در تصاویر داستانی در این زمینه آمده است: "بین و بگو"	۱۶	سازمان‌دهی مفاهیم علمی مربوط	روشمند بودن

۴/۱۶٪	۶	در کتاب فارسی در صفحه ۱۰۰ در داستانی در این زمینه آمده است: "روز بعد کلاغ و جغد دیدند که دو مرغابی چوبی را به منقار گرفته‌اند و لاک‌پستی را با خود می‌برند. آن‌ها جیغ زده‌اند و گفتند: لاک‌پشت شده پرنده! مرغابی‌ها به لاک‌پشت گفته بودند که در راه، هرکس هرچه گفت. گوش نکند و جواب ندهد. او مدتی ساکت ماند و بعد فریاد زد: پریدم که پریدم؛ اما تا دهانش را باز کرد، از بالا به زمین افتاد."	۶	توجه به پیامد تفکر و عمل
۲/۰۸٪	۳	در کتاب فارسی صفحه ۹۰ در داستانی در این زمینه آمده است: "پدر گفت: "آفرین دخترم! نور ماه در شب، مثل نور خورشید در روز، باعث روشن شدن زمین می‌شود." (این داستان علاوه بر مقوله قبلی به این مقوله هم دلالت دارد)	۳	منطقی بودن شخصیت مبتنی بر هنجار
۲/۷۷٪	۴	در کتاب فارسی در صفحه ۱۹ در شعر داستانی در این زمینه آمده است: "رفتم کنار دریا گفتم بگو خدا کیست دریا به گوش من گفت مثل خدا کسی نیست او آفریدگار کوه درخت و دریاست دانا و پاک و زیبا بخشنده و تواناست بابای بچه‌ها نیست؛ اما برای آن‌ها هم آفریده مادر هم آفریده بابا"	۴	کنجکاوی خردمندانه کنجکاوی اندیشه
۹/۰۳٪	۱۳	در کتاب فارسی صفحه ۹۵ در داستانی در این زمینه آمده است: "دوستم رضا در مسجد نبود. پدرش را دیدم. به او سلام کردم و پرسیدم: "چرا امروز رضا نیامده است؟ پدرش گفت: رضا مریض است. من و پدرم برای سلامتی رضا دعا کردیم. بعد از نماز از پدرم اجازه گرفتم و به دیدن رضا رفتم"	۱۳	روحیه همدلی محبت و توجه کردن
۹/۷۲٪	۱۴	در کتاب فارسی صفحه ۸۵ در داستانی در این زمینه آمده است: "کاش می‌توانستم هرچه را که می‌بینم بنویسم. مادرم گفت: وقتی به مدرسه بروی نوشتن را یاد می‌گیری؛ اما تا آن زمان هرچه را دیده‌ای نقاشی کن" (این داستان علاوه بر مقوله‌های قبلی به این مقوله هم دلالت دارد)	۱۴	شخصیت کنشگر به کاربردن دانش خود
۰/۶۹٪	۱	در کتاب فارسی صفحه ۱۰۰ در داستانی در این زمینه آمده است: "روز بعد کلاغ و جغد دیدند که دو مرغابی چوبی را به منقار گرفته‌اند و لاک‌پستی را با خود می‌برند. آن‌ها جیغ زده‌اند و گفتند: لاک‌پشت شده پرنده! مرغابی‌ها به لاک‌پشت گفته بودند که در راه، هرکس هرچه گفت. گوش نکند و جواب ندهد. او مدتی ساکت ماند و بعد فریاد زد: پریدم که پریدم؛ اما تا دهانش را باز کرد، از بالا به زمین افتاد."	۱	سعه صدر صبر و تحمل داشتن

۲/۰۸٪	۳	در کتاب آموزش قرآن صفحه ۶۷ در داستانی در این زمینه آمده است: "امام حسن مجتبی علیه‌السلام درحالی که کودکان را تشویق و نوازش می‌کنند، از آن‌ها می‌خواهند که خوب درس بخوانند و قرآن بیاموزند تا در آینده از آن استفاده کنند و انسان‌های بزرگی شوند" (این داستان علاوه بر مقوله‌های قبلی به این مقوله هم دلالت دارد)	۳	فراخواندیشی و ذهن باز	گسترده‌گی فکر
-------	---	--	---	-----------------------	---------------

۱۰۰٪	۱۴۴	مجموع کل کدهای مؤلفه‌های تفکر انتقادی در پایه اول ابتدایی	۱۴۴		
------	-----	---	-----	--	--

در جدول ۱-۲ فراوانی هر یک از مقوله‌ها و زیر مقوله‌های تفکر انتقادی را در ۸ کتاب پایه دوم ابتدایی نشان می‌دهد. یافته‌ها نشان داد که تعداد کل فراوانی‌ها در تمام کتب پایه دوم ابتدایی ۴۷۷ مورد هست که از این تعداد به ترتیب مؤلفه استدلال استقرایی با ۷۹ فراوانی به میزان (۱۶/۵۶) گسترده‌گی فکر با ۵۳ فراوانی به میزان (۱۱/۱۱) درصد) صداقت خردمندانه با ۴۵ فراوانی به میزان (۹/۴۳) درصد) روحیه همدلی و سازنده‌گرایی هر کدام با ۴۳ فراوانی به میزان (۹/۰۱) درصد) شخصیت کنشگر با ۳۵ فراوانی به میزان (۷/۳۳) درصد) کنجکاوی خردمندانه با ۳۴ فراوانی به میزان (۷/۱۲) درصد) تواضع فکری با ۳۰ فراوانی به میزان (۶/۲۸) درصد) روحیه قدردانی با ۱۹ فراوانی به میزان (۳/۹۸) درصد) استدلال قیاسی با فراوانی ۱۷ به میزان (۳/۵۶) درصد) عینیت‌گرایی با ۱۴ فراوانی به میزان (۲/۹۳) درصد) شخصیت مبتنی بر هنجار و جمعی بودن هر کدام با ۱۲ فراوانی به میزان (۲/۴۳) درصد) هنر اندیشیدن درباره تفکر خود و انعطاف‌پذیری هر کدام با ۹ فراوانی به میزان (۲/۵۱) درصد) سعه‌صدر با ۸ فراوانی به میزان (۱/۶۷) درصد) توانایی تصمیم‌گیری با ۶ فراوانی به میزان (۱/۲۵) درصد) نقد صحیح با ۵ فراوانی به میزان (۱/۰۴) درصد) روشمند بودن با ۴ فراوانی به میزان (۰/۸۳) درصد) بیشترین درصد و فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند به نظر می‌رسد بیشترین میزان توجه به مؤلفه استدلال استقرایی و کمترین میزان توجه به مؤلفه روحشمند بودن بوده است.

در مؤلفه صداقت خردمندانه بیشترین میزان توجه به مقوله بلوغ و دوران‌دیشی در قضاوت و کمترین میزان توجه به مقوله بررسی دقیق افکار و عقاید داده شده است. در مؤلفه استدلال استقرایی بیشترین میزان توجه به مقوله قضاوت صحیح و کمترین میزان توجه به مقوله پرسشگری و ارتباط دادن شده است. در مؤلفه تواضع فکری بیشترین میزان توجه به مقوله توانایی ارتباط بین فردی و کمترین میزان توجه به مقوله احترام به سایر دیدگاه‌ها شده است. در مؤلفه روحیه قدردانی بیشترین میزان توجه به مقوله شکرگزاری و کمترین میزان توجه به جبران محبت شده است. در مؤلفه سازنده‌گرایی بیشترین میزان توجه به مقوله ساخت دانش توسط فراگیر و کمترین میزان توجه به مقوله روش‌های مختلف پاسخگویی شده است. در مؤلفه روحیه همدلی بیشترین میزان توجه به مقوله مهربانی و محبت کردن و کم‌ترین میزان توجه به مقوله بخشندگی شده است. در مؤلفه شخصیت کنشگر بیشترین میزان توجه به مقوله انجام کار درست و نیکو کمترین میزان توجه به مقوله عمل کردن ارزش‌های خود شده است.

جدول ۳. تحلیل محتوای کیفی مؤلفه‌های تفکر انتقادی در پایه دوم ابتدایی

مقوله‌ها	زیر مقوله‌ها	تعداد کد	نمونه‌ای از شواهد	مجموع فراوانی	درصد فراوانی
صداقت خردمندانه	بررسی دقیق افکار و عقاید	۱	در کتاب فارسی صفحه ۱۱۲ در داستانی در این زمینه آمده است: "روباه به خروس گفت: چرا رفتی بالا درخت؟ مگر از من می‌ترسی؟ من که با تو دشمنی ندارم. من وقتی آواز تو را شنیدم و دیدم آواز خوبی داری، آمدم با تو دوست شوم. امروز هوا هم خیلی خوب است، بیا قدری با هم در این صحراگردش کنیم. خروس که داستان‌های بسیاری از حیل‌های روباه شنیده بود و می‌دانست این حرف‌ها همه برای پایین آوردن او از درخت است، جواب داد: بله هوا خوب است، صحرا هم سبز است، گل‌ها هم شکفته شده است، آواز منم بد نیست؛ ولی من تو را نمی‌شناسم و همیشه پدرم مرا نصیحت می‌کرد که با مردم ناشناس رفاقت نکنم و با کسی که از من قوی‌تر است در جاهای خلوت تنها گردش نکنم. من همیشه پند پدر را به یاد دارم."		
شک‌گرایی معقول		۳	در کتاب آموزش قرآن صفحه ۸۹ در داستانی در این زمینه آمده است: "مردم به خانه حضرت ابراهیم علیه‌السلام رفتند، او را گرفتند و به بتخانه آوردند و از او پرسیدند: چه کسی بت‌های ما را شکسته است؟ آیا تو این کار را کرده‌ای؟! حضرت ابراهیم علیه‌السلام گفت: مگر نمی‌بینید تبر روی دوش بت بزرگ است؟ شاید او آن‌ها را شکسته است. اگر بت‌ها می‌توانند از خود آن‌ها بپرسید. مردم به یکدیگر نگاه کردند و گفتند: چگونه از بت‌ها بپرسیم، آن‌ها که نمی‌توانند حرف بزنند. حضرت ابراهیم علیه‌السلام گفت: آن‌ها فقط سنگ و چوب هستند و هیچ کاری نمی‌توانند بکنند. چرا به جای بت‌ها، خدای دانا و توانا را نمی‌پرستید؟! گروهی از مردم درباره حرف‌های حضرت ابراهیم علیه‌السلام فکر کردند و با خود گفتند: شاید ابراهیم راست می‌گوید!"	۴۵	%۹/۴۳
بلوغ و دوراندیشی در قضاوت		۳۷	در کتاب فارسی در صفحه ۷۷ در داستانی در این زمینه آمده است: "آن وقت هر چهل کلاغ به ننه کلاغ کمک کردند که جوجه‌اش را از توی خارها بیرون بکشد. بعد همه به هم قول دادند درباره آن چیزی که آگاهی ندارند، حرفی نزنند تا خبرها یک کلاغ، چهل کلاغ نشود."		
صراحت داشتن		۴	در کتاب فارسی در صفحه ۶۲ در داستانی در این زمینه آمده است: "ایستاد و گفت: تاج تو چین‌چین، بال تو رنگین، تو که به اتاق نیامدی، کاسه خاله نگین را ندیدی و آن را نشکستی. من بودم و من شکستم. نه این را می‌گویم، نه آن را. گنجشک و کلاغ و خروس گفتند: "پس چه می‌گویی؟ سوگلی گفت: می‌گویم خاله نگین جان! خاله مهربان! اتاق را جارو کردم، خواستم طاقچه را دستمال بکشم که دستم به کاسه شما خورد. کاسه شما غلتید، افتاد و شکست. ننه گلی که همه چیز را دیده و شنیده بود از اتاق بیرون آمد. سوگلی را صدا زد. سوگلی دوید. از پله‌ها بالا رفت. تو دسته ننه گلی دوتا شاخه گل بود. یکی را به سوگلی داد و گفت: این برای دخترم سوگلی که دوست دارد راست بگوید. این هم برای خاله نگین که سوگلی خانم برایش ببرد و از او معذرت‌خواهی کند."		

توانایی حل مسئله	استدلال استقرایی
۴	در کتاب فارسی صفحه ۹۶ در داستانی در این زمینه آمده است: "آتشدان را به او نشان دادم و گفتم: این آتش اما چگونه می‌بری؟ تو که ظرفی نداری؟ اندکی صبر کن تا ظرفی بیاورم. آن کودک با احترام گفت: راضی به زحمت شما نیستم. نزدیک آتشدان رفت، ابتدا کمی خاکستر سرد برداشت و سپس مقداری آتش روی خاکستر گذاشت، آنگاه رو به من کرد و گفت: (این‌طور) و با لبی خندان خداحافظی کرد و رفت. من به هوش آن کودک آفرین گفتم."
۲	در کتاب فارسی صفحه ۶۸ در داستانی در این زمینه آمده است: "من دوباره به پرچم نگاه کردم و پرسیدم: پدر جان، نشانه وسط پرچم چیست؟ پدرم گفت: کلمه الله است که به شکل گل لاله هم دیده می‌شود. گل لاله نشانه خون شهیدان است. در این هنگام از پدرم خداحافظی کردم و وارد حیاط مدرسه شدم. پرچم قشنگ ایران، امروز برایم زیباتر شده بود. احساس می‌کردم آن را بیشتر از گذشته دوست دارم و مثل هر ایرانی دیگر، از تماشای آن لذت می‌برم."
۱۵	در کتاب علوم در صفحه ۶۶ در داستانی در این زمینه آمده است: "شبنم و سوسن دانه‌هایی را که خیس کرده بودند. در خاک کاشته‌اند. آن‌ها هر روز به باغچه کوچ خود سرکشی می‌کنند، به دانه‌ها آب می‌دهند و رشد دانه‌ها را مشاهده می‌کنند"
۱۲	در کتاب فارسی در صفحه ۴۲ در داستانی در این زمینه آمده است: "چشم قرمزی پرسید: اگر صداها را نمی‌شنیدیم، چه اتفاقاتی برای ما می‌افتاد؟ این بار خاکستری جواب داد: خطرهایی برای ما پیش می‌آمد، مثلاً صدای روباه‌ها و شغال‌ها را نمی‌شنیدیم."
۷	در کتاب فارسی در صفحه ۷۰۱ در داستانی در این زمینه آمده است: "دنبال یک ملخ دویدم و او را گرفتم. مادرم گفت: تو امروز برای بازی آمدی؛ برو گردش کن. کمی صبر کردم و گفتم: اگر قرار است من دانشمند بشوم باید این‌ها را خوب نگاه کنم و دست‌وپا و شاخک‌هایشان را بشمارم."
۸	در کتاب هدیه‌های آسمانی تعلیم و تربیت اسلامی در صفحه ۹۶ در تصویر داستانی در این زمینه آمده است: "این تصویر چه ماجرای را نشان می‌دهد؟ آن را رنگ‌آمیزی کنید و درباره داستان آن با دوستانتان گفت‌وگو کنید."
۲۶	در کتاب فارسی صفحه ۸۳ در داستانی در این زمینه آمده است: "سرانجام نوشا به لانه برگشت و دید همه از خوبی و دانایی کوشا حرف می‌زدند. کمی به فکر فرورفت، سپس پدرش این شعر فردوسی را برایش خواند: توانا بود هر که دانا بود ز دانش دل پیر، برنا بود."

	<p>به‌عنوان نمونه در کتاب در کتاب فارسی در صفحه ۸۱ در تصاویر داستانی در این زمینه آمده است: " نگاه کن و بگو "</p>	<p>ارتباط‌دادن ۲</p>
	<p>در کتاب فارسی صفحه ۲۱۱ در داستانی در این زمینه آمده است: " روباه به خروس گفت: چرا رفتی بالا درخت؟ مگر از من می‌ترسی؟ من که با تو دشمنی ندارم. من وقتی آواز تو را شنیدم و دیدم آواز خوبی داری، آمدم با تو دوست شوم. امروز هوا هم خیلی خوب است، بیا قدری با هم در این صحراگردش کنیم. خروس که داستان‌های بسیاری از حیل‌های روباه شنیده بود و می‌دانست این حرف‌ها همه برای پایین آوردن او از درخت است، جواب داد: بله هوا خوب است، صحرا هم سبز است، گل‌ها هم شکفته شده است، آواز منم بد نیست؛ ولی من تو را نمی‌شناسم و همیشه پدرم مرا نصیحت می‌کرد که با مردم ناشناس رفاقت نکنم و باکسی که از من قوی‌تر است در جاهای خلوت تنها گردش نکنم. من همیشه پند پدر را به یاد دارم." (این داستان علاوه بر مقوله‌های قبلی به این مقوله هم دلالت دارد)</p>	<p>قضاوت صحیح مبتنی بر ملاک ۳</p>
<p>۱۷ %۳/۶۵</p>	<p>در کتاب هدیه‌های آسمانی تعلیم و تربیت اسلامی در صفحه ۴۳ در تصاویر داستانی در این زمینه آمده است: " بادقت در تصاویر، داستان آن‌ها را برای دوستان خود بیان کنید."</p>	<p>استدلال قیاسی مهارت استنباطی ۱۷</p>
<p>۳۰ %۶/۸۲</p>	<p>" صفحه خالی دفترم را به خانم معلم و بچه‌ها نشان دادم و گفتم: ببخشید یادم رفت خاطره بنویسم. الان می‌توانستم راستش بگویم؛ ولی برادر کوچکم از من پرسید آیا دوستداری به تو دروغ بگویند؟ من هم فکر کردم و تصمیم گرفتم راست بگویم. خانم معلم دفتر من را گرفت. صدای تاپ‌تاپ قلبم بیشتر شد. گوشه ورق سفید یک دایره بزرگ بامداد کشید و گفت همین خاطره را برای فردا بنویسم. بعدش هم دو چشم و یک لبخندان وسط دایره کشید و گفت: بهترین حرف، حرف راست است. این گفته امام علی (علیه‌السلام) است "</p>	<p>تواضع فکری احترام به سایر دیدگاه‌ها ۹</p>
	<p>در کتاب فارسی صفحه ۵۹ در داستانی در این زمینه آمده است: " در نوروز، مردم به دیدوبازدید یکدیگر می‌روند، بزرگ‌ترها به کوچک‌ترها عیدی می‌دهند."</p>	<p>توانایی ارتباط بین‌فردی ۲۱</p>
<p>۹ %۱/۸۸</p>	<p>در کتاب فارسی در صفحه ۱۱۱ در داستانی در این زمینه آمده است: " بلبل: خیلی سردم شده و گرسنه هستم. کمی دانه به من می‌دهی؟ مورچه: تو که در تابستان به فکر سرمای زمستان نبودی، حالا مجبوری که سختی بکشی. بلبل با ناراحتی در گوشه‌ای می‌نشیند و به فکر فرومی‌رود و با خود می‌گوید: امسال زمستان سختی را می‌گذرانم؛ اما تابستان کار و تلاش می‌کنم تا محتاج دیگران نشوم."</p>	<p>هنر اندیشیدن درباره تفکر خود خود تصحیحی ۹</p>
<p>۱۹ %۳/۹۸</p>	<p>در کتاب هدیه‌های آسمانی ویژه اهل سنت در صفحه ۳۳ در شعر داستانی در این زمینه آمده است: " با جیک و جیکش گنجشک زیبا پیش از تو گفته شکر خدا را "</p>	<p>روحیه قدردانی شکرگزاری ۱۰</p>

	<p>در کتاب فارسی صفحه ۰۱ در داستانی در این زمینه آمده است: " بعد از نماز، امام‌جماعت از همه کسانی که در ساختن مسجد، کمک و همکاری کرده بودند، تشکر کرد و گفت: مسجد خانه خداست. وقتی برای خواندن نماز به مسجد می‌آییم، از حال یکدیگر باخبر می‌شویم و با هم فکری، می‌توانیم کارهای خوب و بزرگی انجام بدهیم."</p>	<p>سیاس گزاره ۵</p>
	<p>در کتاب هدیه‌های آسمانی ویژه اقلیت‌های دینی در صفحه ۳۳ در داستانی در این زمینه آمده است: " پدر گفت: طبیعت نعمت خداست. ما نباید آن را کیف کنیم. پاکیزگی از نشانه‌های دین ماست."</p>	<p>جبران زحمات و محبت ۴</p>
	<p>در کتاب‌نگارش در صفحه ۷۵ در داستانی در این زمینه آمده است: "داستان زیر را کامل کن. گنجشک کوچولو روی شاخه درخت نشسته بود و از آن بالا، رودخانه را تماشا می‌کرد. او از تنهایی خسته شده بود، ناگهان تصمیم گرفت....."</p> <p>در کتاب هدیه‌های آسمانی تعلیم و تربیت اسلامی در صفحه ۵۳ در داستانی در این زمینه آمده است: " امین و مینا درس (پیامبران خدا) را از پدر می‌پرسد: بچه‌ها! پیامبران مردم را به چه کارهایی دعوت می‌کنند؟ امین: به انجام دادن کارهای خوب مثل..... مینا: آن‌ها به ما یاد می‌دهند مثل..... مینا: آن‌ها به ما یاد می‌دهند که... امین: به این که نباید دیگران را..... مینا: مثلاً این که نباید هنگام بازی با دوستانمان... پدر گفت: (آفرین بچه‌ها! پیامبران آمده‌اند تا حرف‌های خدا را به گوش مردم برسانند و آن‌ها را به خوبی‌ها دعوت کنند) "</p>	<p>سازنده گرای توجه به ساخت دانش توسط فراگیر ۲۲</p> <p>توجه به فرایند محوری در یادگیری ۱۵</p>
<p>۴۳ ۹/۰۱%</p>	<p>در کتاب ریاضی در داستانی در این زمینه آمده است: "می‌گویند در زمان‌های خیلی قدیم، در سرزمین چین یک کاشی کار زندگی می‌کرد. روزی یک کاشی آبی‌رنگ مربع‌شکل از دست او افتاد و شکست و ۷ تکه شد. او سعی کرد با کنار هم قرار دادن این ۷ قطعه و چسباندن آن‌ها دوباره کاشی را درست کند، اما موفق نشد دوباره مربع را بسازد، در عوض چندین شکل مختلف به دست آورد. در آن زمان مردم باعلاقه‌ی زیاد این کار را دنبال می‌کردند و با ۷ قطعه‌ی تانگرام شکل‌های بسیار زیادی درست کردند."</p>	<p>بسط شقوق تفکر در یک مسئله ۴</p>
	<p>در کتاب ریاضی در صفحه ۵۲ در داستانی در این زمینه آمده است: " آقای بهرامی از دانش‌آموزان خواست جواب جمع ۶+۷ را به دست آورند. علی عددها را با انگشتان دست خود نشان داد و گفت: آقا ۷ همان ۲ و ۵ است و ۶ هم ۱ و ۵ است. پس ۶+۷ را می‌توان به صورت ۱+۵+۲+۵ گفت. ۵ و ۵ می‌شود ۱۰، پس جواب این جمع ۲۱ است." (این داستان علاوه بر مقوله قبلی به این مقوله هم دلالت دارد)</p>	<p>روش‌های مختلف پاسخ‌گویی ۲</p>

در کتاب هدیه‌های آسمانی ویژه اهل سنت در صفحه ۶ داستانی در این زمینه آمده است: "پیامبر خدا این دو برادر را بسیار می‌بوسید و می‌فرمود: آن‌ها سرور اهل بهشت هستند. دوستان پیامبر را اصحاب پیامبر می‌نامیم. دوستان خوبی مانند ابوبکر، عمر، عثمان و علی، پیامبر برای یاران و اصحابش نیز بهترین دوست بود و به همه آن‌ها محبت می‌کرد. درباره سلمان فارسی که ایرانی بود: سلمان از اهل بیت ما است. او با یارانش با مهربانی سخن می‌گفت و از آن‌ها تعریف می‌کرد."	۱۲	۱۲	غلبله بر خودمحموری	جمعی بودن
در کتاب‌نگارش در صفحه ۹۶ در تصاویر داستانی در این زمینه آمده است: "تصویرها را شماره‌گذاری کن و داستان کوتاهی درباره آن‌ها بنویس"	۴	۴	سازمان‌دهی مفاهیم علمی مربوط	روشمند بودن
در کتاب هدیه‌های آسمانی ویژه اقلیت‌های دینی در صفحه ۴۲ داستانی در این زمینه آمده است: "معلم ادامه داد: آفرین بچه‌ها! پیامبر انسان‌های خوب، مهربان و درستکار بودند. آن‌ها پیام خدا را به گوش مردم می‌رساندند. اگر ما به حرف‌های آنان گوش کنیم و به راهنمایی آن‌ها عمل کنیم، خوشبخت می‌شویم."	۱۴	۱۴	توجه به پیامد تفکر و عمل	عینیت گرایی
در کتاب فارسی در صفحه ۱۲ داستانی در این زمینه آمده است: "پزشک پرسید: ای رسول خدا، چه سفارش‌هایی به مردم کرده‌اید؟ پیامبر گرامی (ص) فرمودند: به مردم گفته‌ام تا گرسنه نشده‌اند، چیزی نخورند. هنگام گرسنگی نیز به اندازه بخورند و پیش از سیر شدن، دست از غذا بکشند. پزشک کمی به فکر فرو رفت و سپس گفت: آری به راستی که راز تندرستی مردم در همین است"	۱۲	۱۲	منطقی بودن	شخصیت مبتنی بر هنجار
در کتاب‌نگارش در صفحه ۱۵ داستانی در این زمینه آمده است: "سیمین و مژگان می‌خواستند به آن طرف خیابان بروند، مژگان می‌خواست از فروشگاه دفتر بخرد، سیمین گفت: بیا راه را نزدیک کنیم. مژگان گفت: نه خطرناک است، بهتر است..."	۳۴	۳۴	کنجکاوی اندیشه	کنجکاوی خردمندانه
در کتاب هدیه‌های آسمانی تعلیم و تربیت اسلامی در صفحه ۴۴ داستانی در این زمینه آمده است: "بچه‌ها خیلی خوشحال شدند و به درون اتاق دویدند. پیامبر خدا هر دو را در آغوش گرفت. او نوه‌هایش را خیلی دوست داشت. سپس پیامبر عبایش را بر سر خود و نوه‌هایش کشید."	۴۳	۶	خانواده دوستی	روحیه همدلی
در کتاب فارسی در صفحه ۵۵ داستانی در این زمینه آمده است: "به این ترتیب، هر یک از یاران، انجام کاری را پذیرفتند. حضرت محمد (ص) فرمودند: من هم هیزم جمع می‌کنم و می‌آورم. همراهان گفتند: شما استراحت کنید. ولی حضرت محمد (ص) نپذیرفتند و گفتند: من هم مثل یکی از شما هستم، در سفر همه باید نمازکاری کنیم"	۱۳	۴۳	کمک و همکاری کردن	

بخشندگی	<p>در کتاب هدیه‌های آسمانی تعلیم و تربیت اسلامی در صفحه ۹۴ در داستانی در این زمینه آمده است: "امام علی زود تصمیم گرفت، به خاطر خدا، سهم غذایی را به مرد فقیر بدهد. حضرت فاطمه و بچه‌ها، حسن و حسین، همین تصمیم را گرفتند."</p>	۵
محبت و توجه کردن	<p>در کتاب فارسی در صفحه ۰۵ در داستانی در این زمینه آمده است: "خدایا، تو از همه مهربان‌تر هستی. من می‌دانم که تو انسان‌های مهربان را دوستداری. پس همیشه سعی می‌کنم با هم‌کلاسی‌هایم و حتی بچه‌های کوچک‌تر از خودم مهربان باشم تا تو مرا بیشتر دوست بداری."</p>	۱۹
شخصیت کنشگر	<p>در کتاب هدیه‌های آسمانی ویژه اهل سنت در صفحه ۴۳ در داستانی در این زمینه آمده است: "پدر مرا می‌بوسد و می‌گوید: امروز عید بزرگ مسلمانان، عید فطر است. از اینکه امسال توانستی در ماه مبارک رمضان روزه‌گیری، خوشحالم." (این داستان علاوه بر مقوله قبلی به این مقوله هم دلالت دارد)</p>	۴
فعال و پرتلاش بودن	<p>در کتاب فارسی در صفحه ۱۱۱ در داستانی در این زمینه آمده است: "بلبل: خیلی سردم شده و گرسنه هستم. کمی دانه به من می‌دهی؟ مورچه: تو که در تابستان به فکر سرمای زمستان نبودی، حالا مجبوری که سختی بکشی. بلبل با ناراحتی در گوشه‌ای می‌نشیند و به فکر فرومی‌رود و با خود می‌گوید: امسال زمستان سختی را می‌گذرانم؛ اما تابستان کار و تلاش می‌کنم تا محتاج دیگران نشوم. (این داستان علاوه بر مقوله قبلی به این مقوله هم دلالت دارد)</p>	۱۲
دقت در انجام کار	<p>در کتاب هدیه‌های آسمانی ویژه اهل سنت در صفحه ۳ در داستانی در این زمینه آمده است: "مادرم همیشه می‌گوید در وضوگرفتن دقت کنم تا پاکیزه باشم و برای خواندن نماز آماده شوم. چون پیامبر مهربانان به این کار دستور داده است."</p>	۵
انجام کاردرست و نیکو	<p>در کتاب فارسی در صفحه ۰۳ در داستانی در این زمینه آمده است: "حنایی دوباره خواست از گودال بیرون بیاید که خال خالی با صدای بلندی گفت: به چقدر زیبا و خوشگل شدی! آفرین، حالا زود خودت را بشوی و بیا که همه منتظر تو هستند. حنایی با شنیدن این حرف، خودش را خوب شست. بعد هم به کمک پرنده‌های دیگر به لانه برگشت. حنایی وقتی دید همه با او مهربانی می‌کنند و به او آفرین می‌گویند، تصمیم گرفت که پس از این، زود به حمام برود تا همیشه پاکیزه و پیش همه عزیز باشد."</p>	۱۴

نقد صحیح	نکوهش و نصیحت کردن	۵	در کتاب فارسی صفحه ۲۳ در داستانی در این زمینه آمده است: "چوپان هر روز شیر گوسفندان رامی دوشید و به خانه صاحب گوسفندها می‌برد. او هم آب در آن می‌ریخت و شیر را دوبار می‌کرد و به مردم می‌فروخت. چوپان هر بار او را نصیحت می‌کرد و می‌گفت: این کار درست نیست؛ اما او به حرف‌های چوپان گوش نمی‌داد و لبخند می‌زد و می‌گفت: تو چوپانی‌ات را بکن و مزدت را بگیر!" (این داستان علاوه بر مقوله قبلی به این مقوله هم دلالت دارد)	۵	۱/۰۴%
توانایی تصمیم‌گیری	وفاداری و صراحت در تصمیمات خود	۶	در کتاب هدیه‌های آسمانی ویژه اهل سنت در صفحه ۶۱ در داستانی در این زمینه آمده است: "محمدامین پاسخ داد: درست است. من پیامبر خدا هستم و اکنون تو را به پرستش او دعوت می‌کنم. فقط او را عبادت کن و تنها از او کمک بخواه و در این راه همراه و دوست من باش! همین‌که ابوبکر (رضی‌الله‌عنه) این سخنان را از محمدامین (صلی‌الله‌علیه و علی آل) شنید، مسلمان شد و او را به‌عنوان پیامبر پذیرفت."	۶	۱/۲۵%
انعطاف‌پذیری	پذیرفتن اشتباه خود	۹	در کتاب فارسی در صفحه ۶۰۱ در داستانی در این زمینه آمده است: "شیر خنده‌اش گرفت، فکری کرد و گفت: موش برای من که سلطان جنگل هستم، چه کاری می‌تواند انجام دهد؟ چندی گذشت و شکارچی‌ها شیر را به دام انداختند. شیر هرچه تلاش کرد. نتوانست خود را نجات دهد. همان موقع موش رسید، بند را جوید و شیر را نجات داد. شیراز اینکه موش را دست‌کم گرفته بود. پشیمان شد و به‌اشتباه خود پی برد."	۹	۱/۸۸%
سعه صدر	صبر و تحمل داشتن	۸	در کتاب فارسی در صفحه ۱۴ در داستانی در این زمینه آمده است: "روزی نزد دوستش رفت و گفت: آن دارویی که به من دادی خیلی خوب بود و به‌زودی تمام می‌شود، باز کمی از آن به من بده. پزشک خندید و گفت: در آن کوزه چیزی جز آب نبود و اگر فکر می‌کنی اخلاق و رفتار شما خوب شده، برای آن است که هر وقت خشمگین می‌شدی برای نوشیدن آب، کمی وقت لازم بود. همان صبر و آرامش اندک، خشم شمارا از بین برد و اکنون خندان و خوش‌اخلاق شده‌ای."	۸	۱/۶۷%
گسترده‌گی فکر	فراخ‌اندیشی و ذهن باز	۵۳	در کتاب هدیه‌های آسمانی تعلیم و تربیت اسلامی در صفحه ۳۷ در داستانی در این زمینه آمده است: "چشم پیامبر به کودکان افتاد، گفت: بچه‌ها سلام! بچه‌ها دور پیامبر را گرفتند و یکی یکی گفتند: سلام! سلام! پیامبر با مهربانی دست کودکان را می‌گرفت و آن‌ها را نوازش می‌کرد. رسول خدا بچه‌ها را خیلی دوست داشت. او همیشه به یاران خود می‌گفت: تازنده هستم سلام کردن به کودکان را ترک نمی‌کنم!"	۵۳	۱/۱۱%
مجموع کل کدهای مؤلفه‌های تفکر انتقادی در پایه دوم		۴۷۷		۴۷۷	۱۰۰%

در جدول ۱-۳ نیز فراوانی هر یک از مقوله‌ها و مؤلفه‌ها تفکر انتقادی را در ۹ کتاب پایه سوم ابتدایی نشان می‌دهد. یافته‌ها نشان داد که تعداد کل فراوانی‌ها در تمام کتب پایه سوم ابتدایی ۵۲۴ مورد می‌باشد که از این تعداد به ترتیب مؤلفه استدلال استقرایی با ۱۵۳ فراوانی به میزان (۲۹/۱۹) روحیه همدلی با ۶۱ فراوانی به میزان (۱۲/۶۴) درصد گستردگی فکر با ۵۰ فراوانی به میزان (۹/۵۴) درصد شخصیت کنشگر با ۴۶ فراوانی به میزان (۸/۷۷) درصد صداقت خردمندانانه با ۴۴ فراوانی به میزان (۸/۳۹) درصد تواضع فکری با ۳۱ فراوانی به میزان (۵/۹۱) درصد روحیه قدردانی با ۲۸ فراوانی به میزان (۵/۳۴) درصد سازنده‌گرایی با ۲۰ درصد فراوانی به میزان (۳/۸۱) درصد کنجکاوی خردمندانانه با ۱۹ فراوانی به میزان (۳/۶۲) درصد شخصیت مبتنی بر هنجار با ۱۴ فراوانی به میزان (۲/۶۷) درصد عینیت‌گرایی با ۱۲ فراوانی به میزان (۲/۲) درصد هنر اندیشیدن درباره تفکر خود با ۹ فراوانی به میزان (۱/۷۱) درصد انعطاف‌پذیری با ۸ فراوانی به میزان (۱/۵۲) درصد استدلال قیاسی با فراوانی ۷ به میزان (۱/۳۳) درصد روشمند بودن با ۶ فراوانی به میزان (۱/۱۴) درصد جمعی بودن با ۵ فراوانی به میزان (۰/۹۵) درصد سعه‌صدر و توانایی تصمیم‌گیری و نقد صحیح هر کدام با ۴ فراوانی به میزان (۰/۷۶) درصد بیشترین درصد و فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند به نظر می‌رسد بیشترین میزان توجه به مؤلفه استدلال استقرایی و کمترین میزان توجه به مؤلفه‌های سعه‌صدر و توانایی تصمیم‌گیری و نقد صحیح بوده است.

در مؤلفه صداقت خردمندانانه بیشترین میزان توجه به مقوله بلوغ و دوراندیشی در قضاوت و کمترین میزان توجه به مقوله صراحت داشتن داده شده است. در مؤلفه استدلال استقرایی بیشترین میزان توجه به مقوله قضاوت صحیح و کمترین میزان توجه به مقوله ارزیابی شواهد و مدارک و اظهارات شده است. در مؤلفه استدلال قیاسی بیشترین میزان توجه به مهارت استنباطی و کمترین میزان توجه به مقوله تعریف و شفاف‌سازی مسئله شده است. در مؤلفه تواضع فکری بیشترین میزان توجه به مقوله توانایی ارتباط بین فردی و کمترین میزان توجه به مقوله احترام به سایر دیدگاه‌ها شده است در مؤلفه روحیه قدردانی بیشترین میزان توجه به افتخار و ارزش دادن و کمترین میزان توجه به جبران زحمات و محبت شده است. در مؤلفه سازنده‌گرایی بیشترین میزان توجه به مقوله توجه به فرایندمحوری در یادگیری و کمترین میزان توجه به مقوله روش‌های مختلف پاسخگویی شده است. در مؤلفه روحیه همدلی بیشترین میزان توجه به مقوله کمک و همکاری کردن و کم‌ترین میزان توجه به مقوله بخشندگی شده است. در مؤلفه شخصیت کنشگر بیشترین میزان توجه به مقوله انجام کار درست و نیکو و کمترین میزان توجه به مقوله تقسیم‌کار شده است.

جدول ۴. تحلیل محتوای کیفی مؤلفه‌های تفکر انتقادی در پایه سوم ابتدایی

مقوله‌ها	زیر مقوله‌ها	تعداد کد	نمونه‌ای از شواهد	مجموع فراوانی	درصد فراوانی
صداقت خردمندانه	بررسی دقیق افکار و عقاید	۴	در کتاب فارسی صفحه ۱۰۳ در داستانی در این زمینه آمده است: "آموزگار که تا آن هنگام بادقت و علاقه به صحبت‌های بچه‌ها گوش می‌داد، با خوش‌حالی، جلوی کلاس آمد و گفت: بچه‌های عزیز بسیار مهم است که هر ایرانی، به‌خوبی به وظیفه خود عمل کند تا با همدلی و همکاری، ایرانی آباد داشته باشیم"	۴۴	%۸/۳۹
	شک‌گرایی معقول	۵	در کتاب آموزش قرآن در صفحه ۱۰۶ در داستانی در این زمینه آمده است: "جادوگران از دیدن این معجزه بزرگ چنان به وحشت افتادند که تا چند دقیقه زبانشان بند آمده بود و نمی‌توانستند چیزی بگویند آنگاه در همان جا به سجده افتادند و گفتند: امانا به رب‌العالمین رب موسی و هارون - ما به پروردگار جهانیان یعنی پروردگار موسی و هارون ایمان آوردیم - و شهادت می‌دهیم که موسی راست می‌گوید و پیامبر خدا است."		
	بلوغ و دوراندیشی در قضاوت	۳۲	در کتاب هدیه‌های آسمانی تعلیم‌وتربیت اسلامی در صفحه ۱۲۱ در داستانی در این زمینه آمده است: "آقای معلم گفت: بله جهان آخرت. پس از این دنیا وارد جهانی می‌شویم که به آن جهان آخرت می‌گویند. در آنجا بعضی از انسان‌ها شادمان و بعضی دیگر ناراحت و نگران هستند. این نتیجه کارهایی است که در این دنیا انجام داده‌اند."		
	صراحت داشتن	۳	در کتاب فارسی در صفحه ۱۰۱ در شعر داستانی در این زمینه آمده است: "چون نیاکان باستانی خویش راست‌گویی و درست‌پیمانیم همه در فکر ملت و وطنیم همه در بند دین و ایمانیم همه پاکیم و راست‌گویی و شریف بی‌خبر از دروغ و بهتانیم"		

استدلال استقرایی	توانایی حل مسئله	
	۱۷	در کتاب ریاضی در صفحه ۶۹ در داستانی در این زمینه آمده است: "علی، پدر امین و اکبر است. او می‌خواهد یک قطعه زمین کشاورزی خود را به طور مساوی بین دو پسرش تقسیم کند. برای این کار، او ابتدا باید مساحت این زمین را محاسبه کند؛ اما زمین صاف نیست و پستی‌وبلندی‌هایی دارد. امین که در دبیرستان درس می‌خواند، برای حل این مشکل به پدرش پیشنهاد می‌دهد. او می‌گوید: ابتدا زمین را به مثلث‌های مختلف تقسیم کنید. اگر مساحت مثلث‌ها را با هم جمع کنید، مساحت کل زمین به دست می‌آید."
	۱۹	در کتاب‌نگارش صفحه ۶۴ در داستانی در این زمینه آمده است: "یک کتاب داستان در کلاس بخوانید و به‌صورت گروهی، پرسشی طرح کنید، پس از آن، هر گروه برگه خود را با گروه بعدی جابه‌جا کند. سپس هر گروه به سؤالی که در اختیار دارد، پاسخ دهد"
	۲۳	در کتاب علوم تجربی در صفحه ۰۰۱ در داستانی در این زمینه آمده است: "مریم و زهرا سرگرم بررسی جدول‌های طبقه‌بندی ریشه‌ها، برگ‌ها و دانه‌ها بودند. مریم گفت: چه جالب! وقتی این جدول‌ها را با هم نگاه می‌کنم، به نظرم الگویی بین نوع دانه، نوع ریشه و نوع برگ گیاهان وجود دارد. -درست می‌گویی، فکر کنم با مشاهده برگ یک گیاه می‌توانیم نوع ریشه و دانه آن را پیش‌بینی کنیم."
	۱۶	در کتاب هدیه‌های آسمانی تعلیم‌وتربیت اسلامی در صفحه ۴۰۱ در داستانی در این زمینه آمده است: "آن چیست که هر چه از آن بردارند، کم نمی‌شود؟ -شعله شمع است که هر چه شمع‌های دیگر را با آن روشن کنند، از آن کم نمی‌شود"
	۷	در کتاب هدیه‌های آسمانی ویژه اقلیت دینی در صفحه ۶۴ در داستانی در این زمینه آمده است: "پیام: بچه‌ها بیاید اینجا!... این گل را ببینید، ساقه‌اش شکسته است. فرشید: این درخت را نگاه کنید. کسی پوست آن را کنده است. فرشید: این‌طوری نمی‌شود. باید کاری کنیم."
	۱۴	در کتاب هدیه‌های آسمانی تعلیم‌وتربیت اسلامی در صفحه ۵۹ در تصاویر داستانی در این زمینه آمده است: "آیا این قصه‌ها را به‌خاطر می‌آوری؟ می‌توانی آن‌ها را برای دوستانت تعریف کنی؟ آیا داستان دیگری از زندگی امام علی علیه‌السلام و حضرت زهرا سلام‌الله‌علیها می‌دانی؟"
	۳۶	در کتاب هدیه‌های آسمانی تعلیم‌وتربیت اسلامی در صفحه ۸۹ در داستانی در این زمینه آمده است: "امام با مهربانی به جمعیت نگاه کرد و گفت: من خودم تصمیم گرفتم با شما که مرا نمی‌شناسید، هم‌سفر شوم؛ چون کسانی که مرا می‌شناسند، اجازه نمی‌دهند برایشان خدمتی انجام دهم برای همین خود را معرفی نکردم تا بتوانم به همه کمک کنم"

<p>در کتاب هدیه‌های آسمانی ویژه اقلیت دینی در صفحه ۰۵ در تصاویر داستانی در این زمینه آمده است: "متن زیر را بخوان و حدس بزن این جمله‌ها مربوط به کدام یک از آن سه پسر است. ؟ بچه‌ها! بیاید اینجا... چقدر مورچه! بیاید توی لانه‌هایشان آب بریزیم. خیلی لذت دارد! ؟ یکی دارد مورچه‌ها را اذیت می‌کند؟... من چه کار کنم؟... نه من حال این کارها را ندارم. حتماً کسی به کمشان می‌آید. ؟ آهای، با مورچه‌ها چه کار داری؟... اگر می‌توانی بیا با من مسابقه بده</p>	ارتباط‌دادن	۸	
<p>در کتاب هدیه‌های آسمانی ویژه اهل سنت در صفحه ۵ در داستانی در این زمینه آمده است: "سپس امام مسجد ادامه داد: شهید فردی فداکار است که برای دفاع از دین خدا جانش را هم فدا می‌کند. او با گفتار و اعمال شایسته‌اش ثابت کرده است که خدا و دینش را دوست دارد."</p>	قضاوت صحیح مبتنی بر ملاک	۱۲	
<p>"اسماعیل در کنار پدر نشست و با اشتیاق به لب‌های او چشم دوخته است. ابراهیم (علیه‌السلام) داستان خود را شروع می‌کند. زمانی که به سن و سال تو بودم... باتوجه به توصیف زیر، ادامه داستان را برای دوستانت تعریف کن."</p>	مهارت استنباطی	استدلال قیاسی	۵
<p>۷ ۳۳/۱٪</p>	<p>در کتاب ریاضی در صفحه ۴۳ در داستانی در این زمینه آمده است: "خانم احسانی یک خط کش چوبی درجه‌بندی شده به کلاس آورد. او فاصله دو دیوار کلاس را با این خط کش اندازه گرفت. سپس، خط کش را به دانش‌آموزان نشان داد. خط کش ۰۰۱ قسمت یک سانتی متری داشت. خانم احسانی توضیح داد که خط کش او یک متر را نشان می‌دهد و گفت که یک متر برابر ۰۰۱ سانتی متر است."</p>	تعریف و شفاف‌سازی مسئله	۲
<p>در کتاب هدیه‌های آسمانی تعلیم و تربیت اسلامی در صفحه ۴۸ در داستانی در این زمینه آمده است: "نگاه پروانه به مادر افتاد و پرسید: من هم چادر بپوشم؟ مادر لیخندی زد و گفت: اگر دوستداری می‌توانی چادرت هم سر کنی. با چادر، حجاب تو کامل تر می‌شود. پروانه کمی با خود فکر کرد. دوست داشت بهترین حجاب را انتخاب کند..."</p>	احترام به سایر دیدگاه‌ها	تواضع فکری	۲
<p>۳۱ ۵/۹۱٪</p>	<p>در علوم تجربی در صفحه ۲۶ در داستانی در این زمینه آمده است: "بچه‌ها در کلاس در حال گفت‌وگو درباره تاریکی بودند. وقتی به مسافرت می‌رفتیم، در مسیر از داخل یک تونل خیلی تاریک رد شدیم. من یک بار با پدرم به یک غار رفته بودم. داخل غار خیلی تاریک بود و ما به سختی همدیگر را می‌دیدیم. معلم گفت: آیا تا حالا در جایی بوده‌اید که کاملاً تاریک باشد و نتوانید هیچ چیزی ببینید"</p>	توانایی ارتباط بین فردی	۲۹

<p>در کتاب مطالعات اجتماعی در صفحه ۷۴ در داستانی در این زمینه آمده است: "خیلی خجالت کشیدم. تازه فهمیدم که اشتباه می‌کنم. یاد ورقه‌های سفیدی افتادم که آن‌ها را می‌چاله کردم و در سطل زباله انداختم. یا این افتادم که چقدر مادرم را به‌زحمت می‌انداختم و اصرار کردم من از این جور دفترهایی می‌خواهان ناراحت شدم و به فکر فرورفتم از آن روزبه بعد تصمیم گرفتم از همه وسایلم به‌خوبی استفاده کنم. حالا اگر دفترهای مرا ببینید، حتی یک ورق هم پیدا نمی‌کنید که خالی از نوشته باشد."</p>	<p>۹</p>	<p>خود تصحیحی</p>	<p>هنر اندیشیدن درباره تفکر خود</p>
<p>در کتاب هدیه‌های آسمانی ویژه اهل سنت در صفحه ۸۲ در داستانی در این زمینه آمده است: "خدا را به‌خاطر نعمت‌هایش شکر کن. چیزی را یاد بگیر که در دنیا و آخرت برات مفید باشد"</p>	<p>۹</p>	<p>شکرگزاری</p>	<p>روحیه قدردانی</p>
<p>در کتاب هدیه‌های آسمانی تعلیم و تربیت اسلامی در صفحه ۵۵ در داستانی در این زمینه آمده است: "خانم مربی از محدثه تشکر می‌کند و می‌گوید: آفرین به محدثه که این نامه را از زبان فرشتگان به زیبایی خواند"</p>	<p>۶</p>	<p>سپاس گزاری</p>	
<p>در کتاب مطالعات اجتماعی در صفحه ۲۲ در داستانی در این زمینه آمده است: "مادربزرگ برای خواهرم لباس‌های قشنگی دوخته است. او همیشه برای ما قصه می‌گوید و ما خیلی چیزها از او یاد می‌گیریم. چقدر خوشحال می‌شویم وقتی مهم کاری برای مادربزرگ انجام می‌دهیم"</p>	<p>۳</p>	<p>جبران زحمات و محبت</p>	
<p>در کتاب فارسی در صفحه ۲۵ در داستانی در این زمینه آمده است: "ما به این‌گونه دانش‌آموزان، دهقانان و معلمان فداکار، افتخار می‌کنیم، آنان انسان‌های بزرگی هستند، اگر به کوچه‌ها و خیابان‌های شهرها و روستاها نگاه کنید، نام این انسان‌های شریف و فداکار را می‌بینید."</p>	<p>۱۰</p>	<p>افتخار و ارزش دادن</p>	

			<p>در کتاب فارسی در صفحه ۲۵ در داستانی در این زمینه آمده است: "در غروب یک روز سرد پاییزی، وقتی ریزعلی خواجوی از مزرعه به خانه برمی گشت، متوجه شد که بر اثر ریزش کوه، مسیر حرکت قطار، بسته شده است. در این هنگام، صدای آمدن قطار، در کوه پیچید، ریزعلی به سرعت، پیراهنش را به چوب دستی بست، نفت فانوسی که بر دست داشت، روی آن ریخت و آتش زد و به سمت قطار دوید، راننده قطار، با دیدن آتش، قطار را نگه داشت و جان مسافران قطار از مرگ حتمی، نجات یافت."</p>	توجه به ساخت دانش توسط فراگیر	سازنده گرای
			<p>در کتاب هدیه‌های آسمانی تعلیم و تربیت اسلامی در صفحه ۵۶ در داستانی در این زمینه آمده است: "شعر یا داستانی درباره "نماز" که آن را دوست داشتید، انتخاب کنید و در کلاس برای دوستانتان بخوانید."</p>	توجه به فرایند محوری در یادگیری	۱۰
	۲۰	۳/۸۱٪	<p>در کتاب در هدیه‌های آسمانی تعلیم و تربیت اسلامی در صفحه ۵۶ در داستانی در این زمینه آمده است: "شعر یا داستانی درباره «نماز» که آن را دوست داشتید، انتخاب کنید و در کلاس برای دوستانتان بخوانید." (این داستان علاوه بر مقوله قبلی به این مقوله هم دلالت دارد)</p>	بسط شقوق تفکر در یک مسئله	۲
			<p>در کتاب ریاضی در صفحه ۴۲ در داستانی در این زمینه آمده است: "یک روز خانم اسماعیلی به کلاس رفت و روی تخته جمع روبه‌رو را نوشت: $۴+۳+۶+۲+۷$ بعد از چند دقیقه، زهرا جواب را پیدا کرد و راه حل خود را این‌طور توضیح داد: من از سمت چپ شروع کردم. جمع ۴ و ۳ می‌شود ۷.۷ با ۶ می‌شود ۳۱.۳۱ با ۲ می‌شود ۵۱،۵۱ را با ۷ جمع کردم و جواب ۲۲ شد. سارا گفت: من از سمت راست جمع کردم. ۷ را با ۲ جمع کردم شد ۹.۹ را با ۶، جوابش را با ۳ و حاصل جمع آن را با ۴ پیدا کردم، جواب من هم ۲۲ شد."</p>	روش‌های مختلف پاسخ‌گویی	۱
			<p>در کتاب هدیه‌های آسمانی تعلیم و تربیت اسلامی در صفحه ۰۲ در داستانی در این زمینه آمده است: "مادر جان، چرا من با برادرانم به صحرا نمی‌روم؟ مادر نمی‌دانست چه جوابی به کودکش بدهد. چهار سال بود محمد را از مکه به صحرا آورده بود تا او را در هوای پاک صحرا بزرگ کند، بعد هم سالم به خانواده‌اش برگرداند. با مهربانی به محمد گفت: عزیزم، رفتن به صحرا آسان نیست. گرمای بیابان سوزان است و خطر گرگ و نیش مار و عقرب هم وجود دارد. محمد به فکر فرورفت و گفت: چرا برادرانم هر روز باید سختی و خطر بیابان را تحمل کنند، ولی من در سایهٔ خیمه استراحت کنم؟"</p>	غلبه بر خودمحوری	۵
	۵	۰/۹۵٪			
			<p>در کتاب فارسی در صفحه ۳۳ در تصاویر داستانی در این زمینه آمده است: "نگاه کن و بگو"</p>	سازمان‌دهی مفاهیم علمی مربوط	۶
	۶	۱/۱۴٪			

۱۲	۲/۲%	در کتاب فارسی در صفحه ۴۶ در داستانی در این زمینه آمده است: " روزی مردی به خانه بهلول رفت و از او خواست که طنابش را برای مدتی به او قرض دهد. بهلول آن مرد را می‌شناخت و می‌دانست که امانت‌دار خوبی نیست، پس کمی فکر کرد و گفت: حیف که روی آن ارزن پهن کرده‌ام، وگرنه حتماً آن را به تو می‌دادم."	توجه به پیامد تفکر و عمل	عینیت گرای
۱۴	۲/۶۷%	در کتاب در کتاب هدیه‌های آسمانی تعلیم‌وتربیت اسلامی در صفحه ۴۰۱ در داستانی در این زمینه آمده است: "آن چیست که هرچه از آن بردارند، کم نمی‌شود؟ -شعله شمع است که هرچه شمع‌های دیگر را با آن روشن کنند، از آن کم نمی‌شود"	منطقی بودن	شخصیت مبتنی بر هنجار
۱۹	۳/۶۲%	در کتاب هدیه‌های آسمانی تعلیم‌وتربیت اسلامی در صفحه ۰۸ در تصاویر داستانی در این زمینه آمده است: "آیا تصویر شمارا به یاد چه قصه‌ای می‌اندازد؟"	کنجکاوی اندیشه	کنجکاوی خردمندانه
۱۶		در کتاب هدیه‌های آسمانی تعلیم‌وتربیت اسلامی در صفحه ۱۹ در داستانی در این زمینه آمده است: فاطمه فریادی می‌زند. به‌سوی خیمه‌ها می‌رود و ظرف آبی می‌آورد. پیامبر به‌سختی چشمانش را باز می‌کند و لبخندی می‌زند. "سلام دخترم! سلام بابا! و فاطمه در آغوش پدر می‌افتد اما به‌سرعت برمی‌خیزد. با دستمال تمیزی، خون را از چهره پدر پاک می‌کند، اما خون پیشانی‌بند نمی‌آید. مرهمی درست می‌کند و بر روی زخم پیشانی می‌گذارد	خانواده دوستی	روحیه همدلی
۲۷	۱۱/۶۴%	در کتاب هدیه‌های آسمانی تعلیم‌وتربیت اسلامی در صفحه ۶۶ در داستانی در این زمینه آمده است: "امشب در تهیه غذا به مادرم کمک کردم و سفره را پهن کردم."	کمک و همکاری کردن	
۱		در کتاب فارسی در صفحه ۶۶ در داستانی در این زمینه آمده است: "حضرت فاطمه (س)، فوری پیراهن نو را برداشت، به‌طرف دررفت و با مهربانی آن را به زن داد، چشم‌های زن فقیر برق زد، صورتش را به‌طرف آسمان گرفت و دعا کرد، بعد با خوش‌حالی زیاد از آنجا رفت." (این داستان علاوه بر مقوله قبلی به این مقوله هم دلالت دارد)		بخشنده‌گی
۱۷		در کتاب هدیه‌های آسمانی ویژه اهل سنت در صفحه ۲۴ در داستانی در این زمینه آمده است: "وقتی کلاس اول بودم، یک روز مدادم را گم کردم. ناراحت شدم و گریه‌ام گرفت، اما او نوازشم کرد و به من یک مداد دیگر داد. آن روزها، گاهی در مدرسه دلم برای مادرم تنگ می‌شد. او با من و دوستانم بازی می‌کرد و ما سرگرم می‌شدیم."	محبت و توجه کردن	

	<p>در کتاب علوم تجربی در صفحه ۸ در داستانی در این زمینه آمده است: "بیابید با هم به مزرعه برویم. تعدادی از این جانوران کوچک را انتخاب و آن‌ها را مشاهده کنیم و درباره آن‌ها اطلاعات جمع‌آوری کنیم؛ اما مراقب باشیم به جانوران و گیاهان آسیب نزنیم. آن‌ها به مزرعه رفتند سارا گفت: بهتر است برای مشاهده از یک‌ذره بین استفاده کنیم. مریم گفت: من هم مشاهده‌ها را در دفترم یادداشت می‌کنم."</p>	<p>تقسیم کار</p>	<p>شخصیت کنشگر</p>
<p>۴۶ %۸/۷۷</p>	<p>در کتاب فارسی در صفحه ۶۸ در داستانی در این زمینه آمده است: "به حاجتی بیرون رفتیم، خارکنی را دیدیم، پشته فراهم نهاده. گفتیم: به مهمانی حاتم چرا نروی که خلقی بر سماط او، گردآمده‌اند؟ گفت: هر که نان از عمل خویش خورد. منت حاکم طایی نبرد."</p>	<p>فعال و پرتلاش بودن</p>	<p>۱۱</p>
	<p>در کتاب علوم تجربی در صفحه ۵۲۱ در داستانی در این زمینه آمده است: "مهران: پدر بزرگم می‌گفت از زمان‌های گذشته تاکنون بعضی از مواد غذایی را داخل نمک یا از نمک قراری می‌هد یا آن‌ها را خشک می‌کنند تا فاسد نشوند. محمد: مادر بزرگ من هم می‌گفت: گوشت را در سبدهای توری در سایه آویزان می‌کردند تا خنک بماند و فاسد نشود."</p>	<p>انجام کاردست و نیکو</p>	<p>۳۴</p>
	<p>در کتاب فارسی در صفحه ۲۹ در داستانی در این زمینه آمده است: "شخصی، نزد حکیمی رفت و گفت: حکیم، راز خوشبختی و پیروزی را به من بیاموز. حکیم گفت: اگر فردا بیای، رازی را برای تو خواهم گفت. آن مرد رفت و فردا بازگشت. حکیم جعبه‌ای به او داد و گفت: مواظب باش! در این جعبه نباید باز شود. شخص با شگفتی جعبه را گرفت و راه افتاد. در این راه به این فکر می‌کرد که درون جعبه چیست و چرا او نباید در آن را باز کند. وقتی به خانه رسید، صبرش تمام شد و در جعبه را باز کرد، ناگهان، موشی از جعبه بیرون پرید و رفت. آن شخص با دیدن موش، خشمگین شد و نزد حکیم بازگشت و گفت: ای حکیم، من از تو رازی خواستم، تو موش به من دادی! حکیم گفت: ای نادان، تو که نمی‌توانی یک موش را در جعبه نگاه‌داری، چطور می‌توانی رازی را نزد خود حفظ کنی؟"</p>	<p>نکوهش و نصیحت کردن</p>	<p>نقد صحیح</p>
<p>۴ %۰/۷۶</p>	<p>در کتاب مطالعات اجتماعی در صفحه ۷۴ در داستانی در این زمینه آمده است: "خیلی خجالت کشیدم. تازه فهمیدم که اشتباه می‌کنم. یاد ورقه‌های سفیدی افتادم که آن‌ها را مجاله کردم و در سطل زباله انداختم. یا این افتادم که چقدر مادرم را به‌زحمت می‌انداختم و اصرار کردم من از این جور دفترهایی می‌خواهان ناراحت شدم و به فکر فرورفتم از آن روزبه بعد تصمیم گرفتم از همه وسایلم به‌خوبی استفاده کنم. حالا اگر دفترهای مرا به بینید، حتی یک ورق هم پیدا نمی‌کنید که خالی از نوشته باشد." (این داستان علاوه بر مقوله قبلی به این مقوله هم دلالت دارد)</p>	<p>وفاداری و صراحت در تصمیمات خود</p>	<p>توانایی تصمیم گیری</p>

<p>۸ ۱/۵۲%</p>	<p>در کتاب هدیه‌های آسمانی در صفحه ۲۴ در داستانی در این زمینه آمده است: "اما عمه همچنان سخنرانی می‌کند: زیاد خوشحال نباش! وقتی پیش خدا حاضر شوی، آرزو می‌کنی که ای کاش، این روز را نمی‌دید. یزید فقط نگاه می‌کند و مثل مرده‌ها بی‌حرکت مانده است. همه با ترس و وحشت به یکدیگر نگاه می‌کنند. دیگر کسی به ما نگاه نمی‌کند و نمی‌خندد. سرم را بلند می‌کنم. به عمه نگاه می‌کنم. انگار دیگر اسیر نیستم</p>	<p>انعطاف پذیر پذیرفتن اشتباه خود</p>
<p>۴ ۰/۷۶%</p>	<p>در کتاب آموزش قرآن در صفحه ۹۶ در داستانی در این زمینه آمده است: "هاجر به سراغ ظرف آب‌رفت، ولی یک قطره آب هم در آن نبود؛ به اطراف نگاه کرد؛ از دور آبی دید و به‌سوی آن دوید، اما وقتی جلو رفت متوجه شد که سراب است. برگشت و به سمت دیگر نگاه کرد. دوباره آبی دید و به‌سوی آن دوید؛ اما باز هم سراب بود. او برای یافتن، فاصله بین دو کوه کوچکی را که آنجا بود، هفت بار طی کرد. سرانجام خسته شد و به سراغ کودک خود رفت. ناگهان دید از زیر پای اسماعیل، همان جایی که او پاهای کوچکش را به زمین می‌زد، یک چشمه آب جوشیده و بالاآمده است. هاجر خوشحال شد و فریاد زد: خدایای بزرگ! چشمه! چشمه!"</p>	<p>سعه صدر صبر و تحمل داشتن</p>
<p>۵۰ ۹/۵۴%</p>	<p>در کتاب هدیه‌های آسمانی تعلیم و تربیت اسلامی در صفحه ۳۲۱ در داستانی در این زمینه آمده است: "من در کمرکش کوه خوش‌حال می‌دویدم نگاه از دل کوه صدای پا شنیدم وقتی که ایستادم دیگر صدا نیامد همراه ناله باد صدای پا نیامد وقتی که می‌دویدم بر سنگ‌های انبوه صدای پای خود را من می‌شنیدم از کوه مثل صدا کوه است اعمال ما و دنیا آید به‌سوی ما باز هر کار زشت و زیبا"</p>	<p>گسترده‌گی فراخ‌اندیشی و ذهن باز فکر</p>
<p>۵۲۴ ۱۰۰%</p>		<p>مجموع کل کدهای مؤلفه های تفکر انتقادی در پایه سوم ابتدایی</p>

در جدول ۱-۴ به تجمیع فراوانی تمام مقوله‌ها و مؤلفه‌ها (تم‌ها) تفکر انتقادی در هر سه پایه اول ابتدایی می‌پردازیم. یافته‌ها نشان داد که تعداد کل فراوانی‌ها در تمام کتب هر سه پایه اول ابتدایی ۱۲۰۹ مورد می‌باشد که از این تعداد به ترتیب مؤلفه استدلال استقرایی با ۲۸۲ فراوانی به میزان (۲۳/۳۲) روحیه همدلی با ۱۳۵ فراوانی به میزان (۱۱/۱۶) درصد) گسترده‌گی فکر با ۱۰۶ فراوانی به میزان (۸/۷۶) درصد) شخصیت‌کنشگر با ۹۵ فراوانی به میزان (۷/۸۵) درصد) صداقت خردمندانه با ۸۹ فراوانی به میزان (۷/۳۶) درصد) تواضع فکری با ۷۴ فراوانی به میزان (۶/۱۲) درصد) روشمند بودن با ۷۱ فراوانی به میزان (۵/۸۷) درصد) سازنده‌گرایی با ۶۸ درصد فراوانی به میزان (۵/۶۲) درصد) کنجکاوی خردمندانه با ۵۷ فراوانی به میزان (۴/۷۱) درصد) روحیه قدردانی با ۵۰ فراوانی به میزان (۴/۱۳) درصد) عینیت‌گرایی با ۳۲ فراوانی به میزان (۲/۶۴) درصد) استدلال

قیاسی با فراوانی ۳۱ به میزان (۲/۵۶ درصد) شخصیت مبتنی بر هنجار با ۳۰ فراوانی به میزان (۲/۴۸ درصد) جمعی بودن با ۲۱ فراوانی به میزان (۱/۷۳ درصد) هنر اندیشیدن درباره تفکر خود با ۱۹ فراوانی به میزان (۱/۵۷ درصد) انعطاف‌پذیری با ۱۷ فراوانی به میزان (۱/۴۰ درصد) سعه‌صدر با ۱۳ فراوانی به میزان (۱/۰۷ درصد) و توانایی تصمیم‌گیری با ۱۰ فراوانی به میزان (۰/۸۲ درصد) و نقد صحیح با ۹ فراوانی به میزان (۰/۷۴ درصد) بیشترین درصد و فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند به نظر می‌رسد بیشترین میزان توجه به مؤلفه استدلال استقرایی و کمترین میزان توجه به مؤلفه‌های سعه‌صدر و توانی تصمیم‌گیری بوده است.

در مؤلفه صداقت خردمندانه بیشترین میزان توجه به مقوله بلوغ و دوران‌دیشی در قضاوت و کمترین میزان توجه به مقوله بررسی دقیق افکار و عقاید داده شده است. در مؤلفه استدلال استقرایی بیشترین میزان توجه به مقوله قضاوت صحیح و کمترین میزان توجه به مقوله ارزیابی شواهد و مدارک و اظهارات شده است. در مؤلفه استدلال قیاسی بیشترین میزان توجه به مهارت استنباطی و کمترین میزان توجه به مقوله تعریف و شفاف‌سازی مسئله شده است. در مؤلفه تواضع فکری بیشترین میزان توجه به مقوله توانایی ارتباط بین فردی و کمترین میزان توجه به مقوله احترام به سایر دیدگاه‌ها شده است. در مؤلفه روحیه‌قدردانی بیشترین میزان توجه به شکرگزاری و کمترین میزان توجه به جبران زحمات و محبت شده است. در مؤلفه سازنده‌گرایی بیشترین میزان توجه به مقوله توجه به ساخت دانش توسط فراگیر و کمترین میزان توجه به مقوله روش‌های مختلف پاسخگویی شده است. در مؤلفه روحیه‌همدلی بیشترین میزان توجه به مقوله محبت و توجه کردن و کم‌ترین میزان توجه به مقوله بخشندگی شده است. در مؤلفه شخصیت کنشگر بیشترین میزان توجه به مقوله انجام کار درست و نیکو و کمترین میزان توجه به مقوله انجام کار جدید و تقسیم‌کار شده است.

جدول ۵. تحلیل محتوای کیفی مؤلفه‌های تفکر انتقادی در هر سه پایه ابتدایی

مقوله‌ها	زیرمقوله‌ها	تعداد کد	مجموع فراوانی	درصد فراوانی
صداقت خردمندانه	بررسی دقیق افکار و عقاید	۵	۸۹	۷/۳۶٪
	شک‌گرایی معقول	۸		
	بلوغ و دوران‌دیشی در قضاوت	۶۹		
	صراحت داشتن	۷		
استدلال استقرایی	توانایی حل مسئله	۲۳	۲۸۲	۲۳/۳۲٪
	پرسشگری	۲۱		
	تحلیل و ارزیابی	۴۹		
	استدلال کردن	۳۲		
	ارزیابی شواهد و مدارک و اظهارات	۱۴		
	تفسیر داده‌ها	۳۷		
	قضاوت صحیح	۶۲		
	ارتباط‌دادن	۲۷		
استدلال قیاسی	قضاوت صحیح مبتنی بر ملاک	۱۷	۳۱	۲/۵۶٪
	مهارت استنباطی	۲۷		
	تعریف و شفاف‌سازی مسئله	۴		

تواضع فکری	احترام به سایر دیدگاه‌ها	۱۲	۷۴	٪۶/۱۲
	توانایی ارتباط بین‌فردی	۶۲		
هنر اندیشیدن درباره تفکر خود	خود تصحیحی	۱۹	۱۹	٪۱/۵۷
روحیه قدردانی	شکرگزاری	۱۹	۵۰	٪۴/۱۳
	سپاس‌گزاری	۱۴		
	جبران زحمات و محبت	۷		
	افتخار و ارزش دادن	۱۰		
سازنده‌گرایی	توجه به ساخت دانش توسط فراگیر	۳۱	۶۸	٪۵/۶۲
	توجه به فرایندمحوری در یادگیری	۲۷		
	بسط شقوق تفکر در یک مسئله	۷		
	روش‌های مختلف پاسخ‌گویی	۳		
جمعی بودن	غلبه بر خودمحوری	۲۱	۲۱	٪۱/۷۳
روشمند بودن	سازمان‌دهی مفاهیم علمی مربوط	۷۱	۷۱	٪۵/۸۷
عینیت‌گرایی	توجه به پیامد تفکر و عمل	۳۲	۳۲	٪۲/۶۴
شخصیت مبتنی بر هنجار	منطقی بودن	۳۰	۳۰	٪۲/۴۸
کنجکاوی خردمندانه	کنجکاوی اندیشه	۵۷	۵۷	٪۴/۷۱
روحیه همدلی	خانواده‌دوستی	۲۲	۱۳۵	٪۱۱/۱۶
	کمک و همکاری کردن	۴۰		
	بخشندگی	۶		
	محبت و توجه کردن	۶۷		
شخصیت کنشگر	تقسیم کار	۱	۹۵	٪۷/۸۵
	فعال و پرتلاش بودن	۲۲		
	انجام کار جدید	۱		
	به‌کاربردن دانش خود	۱۴		
	عمل کردن به ارزش‌های خود	۴		
	دقت در انجام کار	۵		
	انجام کار درست و نیکو	۴۸		
نقد صحیح	نکوهش و نصیحت کردن	۹	۹	٪۰/۷۴
توانایی تصمیم‌گیری	وفاداری و صراحت در تصمیمات خود	۱۰	۱۰	٪۰/۸۲
انعطاف‌پذیری	پذیرفتن اشتباه خود	۱۷	۱۷	٪۱/۴۰

سعه‌صدر	صوری و تحمل‌کردن	۱۳	۱۳	۱۳/۰۷٪
گسترده‌گی فکر	فراخ اندیشه و ذهن باز	۱۰۶	۱۰۶	۸/۷۶٪
مجموع کل کدهای مؤلفه‌های تفکر انتقادی در هر سه پایه اول ابتدایی		۱۲۰۹	۱۲۰۹	۱۰۰٪

بحث و نتیجه‌گیری

در نتیجه‌گیری این تحقیق می‌توان ذکر کرد که ضرورت آموزش تفکر انتقادی در کودکان برای کنجکاوی اندیشه، ارتقای خلاقیت و هم‌چنین پیشرفت یادگیری بر کسی پوشیده نیست و از آن جایی که تفکر انتقادی مقدمه‌ای بر تفکر خلاق است و نبود آن موجب خشک شدن فضای آموزشی و در نتیجه کاهش انگیزه در دانش‌آموزان می‌شود، آموزش آن نیاز است. البته به‌غیر از این مورد یادگیری تفکر انتقادی برای رشد و تعالی نفس آدمی نیز مفید است؛ زیرا همان‌طور که بیان شده است دوره کودکی دارای ملاحظات عاطفی ویژه است و از آنجایی که تفکر حرکت یا سیر بر معلومات موجود حاضر در ذهن آدمی به‌منظور کشف مجهولات است؛ بنابراین لازم است در همان دوره کودکی به‌منظور درونی شدن این ارزش‌ها و پرورش و رشد نفس او تفکر انتقادی را به او آموزش داد.

هرچند طبق مطالبی که گفته شد در پایه اول تا سوم به برخی از مؤلفه‌های تفکر انتقادی کم‌توجهی شده است و به موارد دیگر طبق چک‌لیست تحلیل محتوایی هیچ اشاره‌ای نشده است. مانند زیر مقوله خود ارزشیابی مربوط به مقوله سازنده‌گرایی و زیر مقوله فراشناخت مربوط به مقوله هنر اندیشیدن درباره تفکر خود؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت به تمام مؤلفه‌ها و مهارت‌های تفکر انتقادی هم در مقایسه پایه‌ها و هم در مقایسه کتب با یکدیگر به‌طور متعادل و یکسان توجه نشده است و نیاز به توجه و بهبود بیشتر دارد، در جدول تجمیع مؤلفه‌های تفکر انتقادی سه پایه ابتدایی نشان می‌دهد که به برخی از مقوله‌ها مانند مقوله استدلال استقرایی بسیار زیاد و درحالی‌که به بعضی از مقوله‌ها مثل مقوله نقد صحیح کمتر مورد توجه قرار گرفته است این نشان می‌دهد که آموزش تفکر انتقادی به کودکان به‌اندازه‌ای که باید مورد اهمیت قرار نمی‌گیرد و به بررسی و تأکید بیشتری نیاز دارد. هم‌چنین در کتب درسی ۳ پایه اول مقطع ابتدایی به مؤلفه‌های تفکر انتقادی در کتب ادبیات فارسی و هدیه‌های آسمانی (تعلیم و تربیت اسلامی، ویژه اهل سنت، ویژه اقلیت‌های دینی) مطالعات اجتماعی نسبت به کتاب‌های دیگر بسیار توجه شده است که می‌تواند علت توجه بیشتر به آنان از این جهت باشد که نقش جامعه و فرهنگ و زبان تفکر در این کتاب‌ها بیشتر مشهود است. هر چند در کتاب‌های ابتدایی در سال‌های اخیر، توجه بسیاری به بهبود مطالب آموزشی و روش‌های خلاقانه تدریس معلمان صورت گرفته است. این امر شامل تشویق دانش‌آموزان به ساخت دانش توسط خود، اجتناب از مطالب صرفاً تئوری، همکاری و همیاری دانش‌آموزان با یکدیگر و انجام فعالیت‌هایی است که دانش‌آموزان را به پژوهش و کنجکاوی تشویق می‌کند.

بنابراین، به‌طور کلی می‌توان نتیجه گرفت میزان توجه دست‌اندرکاران آموزشی بیشتر به بعد شناختی و یادگیری مسائل درسی و آموزشی محدود می‌شود که می‌تواند هم نقطه قوت و هم نقطه‌ضعف در آموزش و پرورش باشد. نقطه قوت به این دلیل است که دانش‌آموزان مهارت‌های حل مسئله، ارتباط دادن، پرسشگری و تحلیل و ارزیابی و... را یاد می‌گیرند و برای آینده شغلی آنان مفید است و حتی می‌توانند این مهارت‌های ذهنی را در زندگی خود به کار گیرند. اما شخصیت یک انسان و زندگی در جامعه و حل مسائل آن فقط در مهارت‌های شناختی خلاصه نمی‌شود؛ بلکه انسان برای پیشرفت و موفقیت بیشتر در زندگی به مهارت‌های اخلاقی، سازنده‌گرایی و اجتماعی نیز احتیاج دارد.

اما با این حال به‌غیر از مؤلفه استدلال استقرایی در مرتبه دوم مؤلفه همدلی‌کردن بیشترین میزان توجه را داشته است که دلالت بر این نکته دارد که کشور ایران از گذشته تاکنون به وحدت و همدلی و غیرت به کشور و مردمان خود معروف است به این خاطر نیز در محتوای پنهان داستان‌های به‌کار رفته شده در این

کتب، موضوعات کمک و همکاری کردن، بخشندگی، محبت و توجه کردن و خانواده‌دوستی مشهود است. در واقع کشور ایران از گذشته تاکنون به وحدت و همدلی و غیرت به کشور و مردمان خود معروف است به این خاطر نیز در محتوای پنهان داستان‌های به کار رفته شده در این کتب، موضوعات کمک و همکاری کردن، بخشندگی، محبت و توجه کردن و خانواده دوستی مشهود است و از آنجایی که محبت به دیگران و برابری و برادری از سنت‌های پیامبر و امامان است توجه به این زیر مقوله‌ها در دل مردمان این کشور ریشه کرده است و نسل به نسل ادامه پیدا می‌کند و ماندگار است که این موضوع نیز می‌تواند نکته قوت داستان‌های کتب ابتدایی باشد. اما کم بودن تعداد فراوانی و توجه اندک به سایر مهارت‌های اشاره شده نسبت به مؤلفه استدلال استقرایی و روحیه همدلی می‌تواند نقطه ضعف داستان‌های کتب ابتدایی باشد. البته به‌غیر از مؤلفه نقد صحیح، مؤلفه توانایی تصمیم‌گیری نیز جز مؤلفه‌هایی است که بسیار کم مورد اهمیت واقع شده است که می‌تواند استدلال کرد که محتوای آموزشی زیاد دانش‌آموز محور نیست و اجازه نمی‌دهد که خود شاگردان نیز فعالانه مطالب آموزشی را یاد بگیرند و خودآگاهی خویش را رشد دهند و آزادانه درباره درسی نقد و سؤال کنند و یا حتی تصمیم بگیرند که روش آموزش و یادگیری آنان به چه صورت باشد که ممکن است این نقطه ضعف‌ها از ابعاد مختلف جامعه ما سرچشمه بگیرد از جمله:

- رویکرد قدیمی آموزش به کودکان: آموزش بیشتر بر جنبه سنتی و معلم‌محوری تأکید دارد، با روش‌هایی همچون دیکته کردن مطالب. دانش‌آموزان بیشتر مطالب را حفظ کرده و در برابر امتحانات قرار می‌گیرند بدون اینکه تفکر انتقادی یا خلاقانه‌ای را یاد بگیرند. این روش به کاهش انگیزه و عدم پیشرفت در جامعه منجر شده است. با این حال، در سال ۱۴۰۲ توجه بیشتری به پرسشگری و تفکر خلاق در کتب آموزشی شده، ولی هنوز نیاز به پیشرفت بیشتر وجود دارد.

- سند تحول بنیادین: برخی قوانین این سند قدیمی و ناکافی به نظر می‌رسند. تأکید کمتری بر پرورش تفکر انتقادی و خلاق شده و توضیحات دقیقی درباره عقلانیت ارائه نشده است. این نواقص باعث برداشت‌های مبهم و تناقض در عملکرد آموزشی می‌شود و اصلاح آن‌ها می‌تواند تأثیر مثبتی بر نظام آموزشی داشته باشد.

- دست‌اندرکاران و برنامه‌ریزان آموزشی: این افراد موظف‌اند کتاب‌های مقطع ابتدایی را با توجه به اسناد بالادستی تدوین کنند، اما کلی و نامفهوم بودن این اسناد باعث چالش در پیاده‌سازی قوانین در آموزش و پرورش می‌شود. قوانین قدیمی، کمبود اشاره به موضوعاتی چون تفکر خلاق و انتقادی، و نوآوری در اسناد به عدم توجه دست‌اندرکاران به این مسائل در محتوای آموزشی منجر می‌شود.

- والدین: والدین نقش کلیدی در یادگیری و شکل‌گیری شخصیت کودکان دارند و به آینده شغلی فرزندان و کیفیت آموزشی اهمیت می‌دهند. آن‌ها نگران حجم بالای مطالب غیرضروری در کتب درسی هستند و ترجیح می‌دهند که فرزندان‌شان زمان بیشتری را به یادگیری مهارت‌های علاقه‌مندشان اختصاص دهند. سیستم آموزشی به والدین نیاز دارد که محتوای درسی را به فرزندان خود آموزش دهند، اما عدم اشاره به نقش والدین در اهداف برنامه درسی، موجب می‌شود آن‌ها به یادگیری مهارت‌های لازم برای تدریس به فرزندان‌شان نپردازند و در نتیجه نتوانند کمک لازم را ارائه دهند.

- معلمان: معلمان در مدارس دولتی ملزم به رعایت آیین‌نامه‌ها و اسناد آموزشی هستند، اما نمی‌توانند به‌طور کامل برنامه درسی را تغییر دهند و با محدودیت‌های زمانی و تجهیزات مواجه‌اند. کمبود امکانات آموزشی مانع از استفاده از روش‌های متنوع تدریس می‌شود که بر انگیزه و علاقه معلمان و دانش‌آموزان تأثیر منفی می‌گذارد.

- دانش‌آموزان: نسل جدید به دنبال فرصتی برای بیان نظرات خود و نقش فعال در یادگیری هستند، اما عدم این شرایط در محیط آموزشی موجب کاهش انگیزه تحصیلی‌شان می‌شود. معلمان تأثیر بسزایی در انگیزه تحصیلی دارند و در صورت برخورداری از امکانات مناسب، می‌توانند به بهبود وضعیت کمک کنند. همان‌طور که گفته شد کتب درسی سال ۱۴۰۲ به سمت دانش‌آموز محور حرکت کرده‌اند، ولی هنوز نیاز به اصلاحات بیشتر وجود دارد.

- تأثیر جریان فکری غرب در نظام آموزشی: نفوذ نظریه سکولار در آموزش، مدارس کشورهای جهان سوم را به‌سوی تقلید و فاصله از عقاید بومی سوق داده است. این تأثیرات شامل توسعه مدارس

مختلط، تغییر محتوای کتب دینی، و کاهش توجه به ارزش‌های اخلاقی است. نظام آموزشی کشور به سمت حفظیات و مطالب تئوری گرایش پیدا کرده و به پرورش خلاقیت و تفکر انتقادی کمتر پرداخته می‌شود. برای خروج از رکود آموزشی، فرهنگ "تولید علم و ارزش کار" ضروری است.

محدودیت‌های پژوهش نیز می‌توان به تکراری بودن برخی از داستان‌ها در کتاب‌ها و مخصوصاً کتب هدیه‌های آسمانی در دو پایه آخر و در نتیجه تکرار و لحاظ کردن مقوله‌های استخراج شده از آن داستان‌ها در جداول مربوطه اشاره کرد. محدودیت دیگر، پژوهش حجم زیاد منابع پایه اول تا سوم ابتدایی و هم‌چنین وقت‌گیر بودن آن برای تحلیل داستان‌ها می‌باشد؛ در این تحقیق بر خلاف پژوهش‌های دیگر به غیر از توجه و بررسی مقوله‌های حل مسئله، استدلال، توانایی تصمیم‌گیری، کنجکاوی خردمندانه و ... به مقوله‌های صداقت خردمندانه، روحیه همدلی، سازنده‌گرایی و ... نیز اعتنا شده است که در مقاله‌های مشابه کمتر پرداخته شده است در واقع در این تحقیق به ملاحظات اخلاقی و عاطفی نیز مانند تفکرات علمی توجه شده است که بر گستردگی کار افزوده است.

در پایان، برای بهبود آموزش تفکر انتقادی به کودکان، برای معلمان راهکارهایی ارائه شده است، از جمله: ۱. ارائه مجموعه‌ای از داستان‌های فلسفی و تحلیلی در حد توانایی ذهنی کودکان به‌نحوی که ذهن آن‌ها را به چالش بکشد. ۲. توجه بیشتر به پرسش‌وپاسخ در کلاس و جلوگیری از نادیده‌گرفتن کنجکاوی دانش‌آموزان نسبت به محیط اطراف‌شان. ۳. اجازه‌دادن به دانش‌آموزان برای انتقاد و اعلام نظر که این کار عزت‌نفس آن‌ها را افزایش داده و انگیزه‌شان را به توجه به کلاس درس بهبود می‌بخشد. ۴. نشان دادن خلاقیت در کار و شیوه تدریس، از جمله اجازه دادن به دانش‌آموزان برای تدریس مطالب. ۵. اجازه دادن به دانش‌آموزان برای اجرای نمایش در کلاس درس. ۶. اگر مدرسه بودجه‌ای داشته باشد، گاهی اوقات دانش‌آموزان را به سفر علمی ببرند؛ زیرا این کار باعث افزایش علاقه بچه‌ها به درس می‌شوند و آن‌ها را وادار به پژوهش، تحلیل و دقت به مسائل می‌کنند و به‌طور کلی موجب می‌شوند توانایی حل مسئله در آن‌ها ارتقا پیدا کند. ۷. هم‌چنین می‌توان از روش‌های یادگیری فعال مانند کلاس درس معکوس استفاده کرد؛ زیرا با پرس‌وجو کردن و همکاری دانش‌آموزان با یکدیگر و هم‌چنین تجزیه و تحلیل کردن و بیان کردن تفکر خود باعث توسعه تفکر انتقادی در آن‌ها می‌شود.

منابع

- Ahmadipour Anari, Zahra; Yari Dehlavi, Murad (2016). *The possibility and capacity of teaching critical thinking in the "read and think" section of Persian books for the primary school period, two scientific-research quarterly children's thinking*, volume 9, number 2, pp. 1-23
- Aghaei Abrandabadi; Sayedeh Elham, Satari, Alamolhoda, Jamileh ; Bahrami Ehsan, Hadi (2023). *Explaining the conceptual model of the relationship between language and thinking based on the Qur'an and extracting its educational implications for children's intellectual development, research on Islamic education issues*, volume 31, number 61.
- Alamolhoda., Jamileh. (2009). *Educational relations between the family and the government, Journal Family Studies*: period 5, number 17.
- Baghlani, Faridah (2018). *Explanation and analysis of critical thinking in the field of education and criticism of its implications in education based on the teachings of Islamic education*, Master's Thesis, Department of History and Philosophy of Education, Payam Noor University, Fars Province, Fasa Center
- Balaghat, Seyyed Reza; Naqibzadeh, Mir Abdul Hossein; Qaidi, Yahya; Mahmoud Nia, Alireza (2012). *Examining the challenges and opportunities of promoting democracy in elementary schools of Fars province*, Shahid University scientific research quarterly, volume 20, number 2, pp. 109-128
- Belgin Tanriverdi, Yildiz Öztan Ulusoy, Hakan Turan(2012) *Evaluation of teachers and educational programs in facilitating and developing critical thinking skills*, Eurasian Journal of Educational Research 47,

- Cam, Philip (1997). *thinking story 3: philosophica Inquiry for children*
- Fathi Azar, Iskandar, Adib, Yusuf, Hashemi, Toraj, Badri Gregari, Rahim, Gharibi, Hossein (1390). *The effectiveness of strategic thinking training on students' critical thinking, Modern Psychological Research Quarterly*, 8th Volume, Number 2
- <http://www.thinkingschool.co.uk> Matthews, G. B. (1980). *Philosophy and the Young Child*. USA: Harvard University Press WWW.MEHRNEWS.com.1403.1.4
- Ida, S. Aziz, R. & Irawan, W. H. (2021). *Critical and Creative Thinking Skills to Solving Math Story. Problems in Elementary School Students. Jurnal Tatsqif*, 19(2), 98-113
- Jannati Moghadam, Mozghan (2015). *Investigating the effect of philosophical stories on developing children's critical thinking, master's thesis, Persian language and literature department, faculty of literature and humanities, Payam Noor University, Yazd, Taft Center*
- Jahani, Ghazanfar (2002) "*Criticism and review of the philosophical foundations of Matthew Lipman's model of teaching thinking*", Alzahra University humanities research paper, volume 42
- Khosronjad, Morteza (2007). *A reflection on the combination of children's literature and philosophy in the philosophy program for children. Educational Innovation Quarterly*. Volume 20, pp. 109-124
- Kokabi, Morteza; Hari, Abbas; Maktabi Fard, Leila (Dream) (2008). *Examining critical thinking skills in children's and teenagers' stories, scientific research journal of children's literature studies*, first volume, second issue, pp. 157-193
- Khonakdar Tarsi, Masoumeh, Selahshuri, Ahmad, Yousefzadeh, Mohammadreza (2017). *Investigating the importance of the two components of critical thinking and inner desire in the fifth grade experimental science textbook, Epistemological Studies Quarterly in Islamic University*, Volume 21, Number 71
- Kochaki, Sakineh (2015). *Analysis of the content of experimental science books of elementary school from the perspective of five types of critical, creative, logical, systemic and problem solving thinking*, 12th master's thesis, field of educational psychology, faculty of psychology and educational sciences, Islamic Azad University, central Tehran branch
- Lippman, Matthew, Sharp, Ann Margaret (2015). *Children and Thinking Skills*, Tebran: Parsik Publications
- Lipman, M. (1988). *Critical Thinking What can be*". *Educational Leadership*. Vol46<No.1.Sep.P.38-43
- Mansoor Pour, Azima, AlamoHoda, Jamila, Salehi, Nazila. (2017). *Explaining human growth based on the continuous formulation of the cognitive concept of reason, research in Islamic education issues*, volume 25, number 34.
- Momeni Rad, Akbar Aliabadi, Khadija; Fardanesh, Hashem; Mazini, Nasser (2011). *Qualitative content analysis in research methodology: nature, stages and validity of results, Educational Measurement Quarterly*, 4th volume, number 14, pp. 187-222
- Mesri, Halima, Islami, Idris, Afani, Kamal (2017). *Investigating the place of critical thinking in the fiction literature of "reading" textbooks of the elementary school, research in lesson planning*, second term, number 36
- Movahedi, Muhammad (2022). *Analyzing the components of critical thinking in the exercises and final questions of the stories of Persian books for the 3rd to 6th graders, Education Research Quarterly*, Volume 8, No. 30, pp. 27-40
- Naji, Saeed (2004). *A conversation with Professor Ann Margaret Sharp. Professor at the University of New Jersey, USA*. Translation: Safai, Maryam, Mirzaei, Siddiqa (1389). *Book of the Month for Children and Adolescents*, pp. 12-
- Papastephanou, M. (2022). *"Critical Thinking in the Literary Classroom: Challenges and Opportunities."*

Journal of Language and Literature, 11(2), 115-128. DOI: 10.3000/jll.2022.11.2.3

Qartali, Ahmad, Rezaizadeh, Morteza; Alamolhoda., Jamileh . (2022). *Flipped classroom in Iran's higher education: emphasizing its benefits for learners*, *Bi-Quarterly Journal of Higher Education Curriculum Studies*, Volume 13, Number 26.

Rashidpour, Roshank (2013). *Investigating the foundation of critical thinking in Lippman's thought and educational model and its application in education*, master's thesis, field of history and philosophy of education, faculty of psychology and educational sciences, Islamic Azad University, Tehran branch

Sir Gezi Hossein Ali; Khoshfar, Gholamreza; Jandaghi, Fatima (2013). *Examining the critical thinking skills of a case study: 4th year students of Gorgan city high school*, international conference of humanities, psychology and social sciences, period 1

Sargazi, Hossein Ali; Khoshfar, Gholamreza; Jandaghi, Fatima (2015). *Examining the critical thinking skills of a case study: 4th year students of Gorgan city high school*, international conference of humanities, psychology and social sciences, period 1

Zarei Mahmoudabadi, bahar (2017). *Content analysis of social studies books of the second year of elementary school according to the components of critical thinking*, master's thesis, curriculum planning field, Islamic Azad University, Ardakan Branch